

Monica Haglund-Dragić

**Om adjektiviska sammansättningar
i svenska och tyska**

Juni 2005

Projektet Det svenska ordförrådets utveckling 1800–2000

Projektet Det svenska ordförrådets utveckling 1800–2000 finansieras med generösa bidrag från den kulturvetenskapliga donationen, som administreras av Riksbankens Jubileumsfond. I projektet deltar forskare från fem olika universitets- och högskoleorter och lika många discipliner. Projektet startade den 1 januari 2000. Den gängse förkortningen av projektnamnet är ORDAT (Det svenska **ord**förrådets utveckling från **ar**tonhundra till **tj**ugohundra).

Resultat från projektets olika delundersökningar publiceras till stor del i föreliggande rapportserie. Redaktörer för rapportserien är prof. Sven-Göran Malmgren och docent Hans Landqvist, båda verksamma vid Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.

Skrifter som ingår i rapportserien säljs till självkostnadspris och kan rekvireras från ORDAT (att. Hans Landqvist), Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet, Box 200, 405 30 Göteborg.

ISSN 1650-2582

© Författaren

Produktion:
Institutionen för svenska språket
Göteborgs universitet
Box 200
SE - 405 30 GÖTEBORG
Reprocentralen, Humanisten
Göteborg 2005

Innehållsförteckning

1.	Inledning	1
1.1.	Bakgrund	1
1.2.	Syfte	1
1.3.	Material och disposition	2
1.4.	Metod	4
2.	Sammansättningar i svenskan	9
3.	Sammansättningar med adjektiv som efterled	11
3.1.	1900-talets adjektivkomposita	11
3.2.	1800-talets adjektivkomposita	13
4.	Sammansättningar med perfekt particip som efterled	16
4.1.	1900-talets PII-komposita	16
4.2.	1800-talets PII-komposita	19
4.3.	Komposita med substantiviska perfektparticip	23
5.	Sammansättningar med presensparticip som efterled	26
5.1.	1900-talets PI-komposita	26
5.2.	1800-talets PI-komposita	28
5.3.	Exkurs. Prefigerade och ickeprefigerade participformer	31
6.	Svenskans adjektiviska sammansättningar – en sammanfattning	34
7.	Adjektiviska sammansättningar i tyskan	35
7.1.	Tyska adjektivkomposita	36
7.1.1.	Tyska adjektivkomposita under 1900-talet.....	36
7.1.2.	Tyska adjektivkomposita under 1800-talet.....	37
7.2.	Tyska PII-komposita	40
7.3.	Tyska PI-komposita	42
7.4.	Adjektiviska sammansättningar i svenskan och tyskan – en jämförande sammanfattning	43
7.4.1.	Adjektiv eller particip?	43
7.4.2.	Andraled – suffixoid – suffix?	46

8.	Tyskan i svenskan	48
8.1.	Tyska lån	50
8.1.1.	Adjektivkomposita	51
8.1.2.	PII-komposita	54
8.1.3.	PI-komposita	55
8.1.4.	Sammanfattning	58
8.2.	... eller redan befintliga ordbildningsmönster?	58
	Litteratur	63
	Bilagor	68

1. Inledning

1.1. Bakgrund

Arbetet med att komma det tyska inflytandet på det svenska ordförrådet mellan åren 1800 och 2000¹ på spåren gav mig incitamentet att mera ingående ägna mig åt de svenska sammansättningarnas historia. Tidigare arbeten, kopplade till ORDAT-projektet, som behandlar främst prefix och suffix, är Lundbladh (2002), Lange (2002), Malmgren (2002a, 2002b) samt Malmgren & Olofsson (2003). I de gängse historiska framställningarna om ordbildningen i svenska språket kommer sammansättningsmorfologin något till korta (jfr Lorentzon 2002:20ff.), vilket undersökningen i någon mån vill försöka kompensera. Det gäller här en grupp sammansättningar, som har blivit allt produktivare under den aktuella perioden, nämligen sammansättningar med adjektivisk eller participiell efterled. Förstabelägg för t.ex. *människofientlig* återfinns 1804, för *rosenkransad* 1819 och för *avskyväckande* 1804.

1.2. Syfte

Det första uppsatsen vill ge svar på är vilka adjektiv och particip som får funktion som efterleder i svenskan under de 200 åren. Mera precist vill jag försöka klarlägga vilka efterleder som är nya respektive de mest produktiva under de båda seklen.

Vidare görs ett försök att utfinna vilka likheter och olikheter som finns mellan svenska och tyska när det gäller nybildning och produktivitet under den aktuella perioden samt i anslutning därtill ge en antydning om vilken roll denna typ av ordbildningar spelar i moderna svenska och tyska texter.

Ytterligare en fråga är om tyskan i någon utsträckning har påverkat den ökade produktiviteten av den aktuella ordbildningstypen i svenskan. Går det att påvisa att enskilda svenska ord är översättningslån bland ca

¹ Jfr Haglund-Dragic 2002 (under tryckning). Det bidraget kan ses som ett förarbete till föreliggande uppsats.

hundra misstänkta kandidater (som t.ex. *andefattig* <*geistesarm*, *intetsägande* <*nichtssagend*, *arvsberättigad* <*erbberechtigt*)? Kan en hel produktiv undergrupp ha uppstått genom tysk påverkan (genom att de äldsta orden i gruppen säkert är översättningslån). Eller finns det andra orsaker till den ökade produktiviteten?

1.3. Material och disposition

Huvudkällan för utforskandet av de svenska sammansättningarnas utveckling utgörs naturligtvis av Svenska Akademiens ordbok i tryckt form, *Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien* (SAOB), och i elektronisk form, *Om svar anhålles* (OSA). I första hand har jag utnyttjat den läsarvänliga elektroniska versionen och anlitat pappersversionen för kontroll när oklarheter dykt upp eller felaktigheter misstänkts. Det är välkända fakta att SAOB för det första inte avslutats, för det andra att de första bokstäverna i alfabetet sammanställdes under tidigt 1900-tal. Detta gör att sammansättningarnas utveckling under 1900-talet i många avseenden inte täcks av SAOB (jfr Malmgren 2002b: 241f., Lange 2001:13ff.). Undersökningen av 1900-talets andra hälft kompletteras därför av *Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal* (NYORD1), *Nyordsboken* (NYORD2) och *Nationalencyklopedins ordbok* (NEO). Vidare har de moderna konkordanserna, och då speciellt presskorpusarna (1965–1998) i Språkbanken, liksom *Svenska Akademiens grammatik* (SAG) kommit till flitig användning.

Med hjälp av främst dessa källor beskrivs den svenska bildningen av komposita i kapitel 2–6. Mot denna bakgrund görs sedan i kapitel 7 en jämförande beskrivning av den tyska utvecklingen. En sådan jämförelse visar sig inte vara helt oproblematiserad, då den tyska motsvarigheten till SAOB, Grimms *Deutsches Wörterbuch* (DWB) (1854–1971), för det första inte är elektroniskt tillgänglig (jfr dock Vietze 2003:12) och för det andra inte registrerar komposita på ett konsekvent sätt (jfr Lipka 1966, Andersson 1984). Detta har väl till en del sin grund i den inställning till representationen av sammansättningar i ordboken som Jacob Grimm i sitt förord uttrycker i följande ordalag:

...mäßige verwandt können solche wörter [zusammensetzungen MHD] wirksam und nachdrücklich sein, ihre häufung würde unerträglich fallen. (DWB 1854:XLIII). (...använda med måtta kan sådana ord [sammansättningar] vara synnerligen effektiva, men en anhopning av dem skulle bli outhärdlig; min övers. MHD)

Av den anledningen har jag för jämförelsen måst lita till andra källor. Det arbete som utförts av IDS Forschungsstelle Innsbruck i *Deutsche Wortbildung* (1973–1992) kompletterar i viss mån framställningen av de tyska sammansättningarnas historia i DWB. Forskargruppens material representerar press, sakprosa, skönlitteratur, lyrik och reklamtexter, inklusive översättningar från 1900-talet t.o.m. 80-talet. Inalles analyseras drygt 6000 adjektivsammansättningar (Kühnhold et al. 1978:119–173, Pümpel-Mader et al. 1992:32–163), samt 3 700 sammansättningar med perfektparticip resp. 2 650 med presensparticip (Pümpel-Mader et al. 1992:168–312), varvid de oftast förekommande efterleden åtföljs av kvantitativa uppgifter (Pümpel-Mader et al. 1992:190–242).

När det gäller 1900-talstyskans komposita har också andra arbeten varit mig till hjälp. Främst bör Lipka (1966), Wilss (1986), Askedal (2002) nämnas. Lipka behandlar i sin avhandling *Die Wortbildungstypen waterproof und grassgreen und ihre Entsprechungen im Deutschen* framväxten av och produktiviteten hos några engelska adjektivkomposita under tusen år (900- t.o.m. 1900-talet) och jämför dem med tyskans. Wilss arbete är av intresse pga. dess inventering av både adjektiv- och participsammansättningar i 70- och 80-talets tyska. Materialet i Askedals undersökning består å sin sida av språkvetenskapliga facktexter från 1990-talet och koncentrerar sig på komposita med perfektparticip. Också elektroniskt tillgängliga tyska presskorpusar har anlåtats för att täcka upp allmänspråkets utveckling under 1990-talet.

I Innsbruckprojektet ingår också en diakron delundersökning (Kühnhold et al. 1978:427–510). Där jämförs förekomsten av ett antal adjektiv som fungerar som efterled i det moderna undersökningsmaterialet med deras förekomst omkring år 1800 i två ordböcker, utkomna under 1800-talets första decennium. Den sammanställningen utgör underlag för ett försök till jämförelse mellan ett urval av 1800-talets tyska och svenska sammansatta adjektiv (7.1.2).

Olika aspekter av tyska participkompositas tidigare historia tillhandahåller det av Bresson & Dalmas utgivna arbetet *Partizip und Partizipialgruppen im Deutschen* (1994). För jämförelsen av 1900-talets P-komposita används för tyskans del – förutom redan nämnda tyskspråkiga arbeten – också Rosengren, *Ein Frequenzwörterbuch der deutschen Zeitungssprache* (1977) och för svenskans del Allén, *Nusvensk frekvensordbok* (1971), som båda omfattar 1960-talets tidningsspråk (7.2 och 7.3). Kapitlet avslutas med en sammanfattande diskussion (7.4).

Material för de avslutande delarna i mitt bidrag är omigen i huvudsak de båda språkens stora ordböcker, SAOB och Grimm (kapitel 8).

1.4. Metod

SAOB/OSA (artiklarna *a–stå*) består enligt Cederholm & Grönroos (2000:37) av sammanlagt omkring 402 000 uppslagsord. Liksom ordtyperna *avledning*ar och *särskilda förbindelser* betraktas *sammansättningar* som självständiga uppslagsord och bildar oftast egna (under)artiklar till ett ungefärligt antal av 328 000, säger de vidare. Min elektroniska sökning av ordtypen *sammansättningar* (ssg) i SAOB decennium för decennium 1800–2000 ger vid handen att mer än hälften, drygt 180 000, tillkommer under denna tidsperiod (jfr bil. 1 för en mer detaljerad översikt). Av dessa registreras drygt 114 000 för 1800-talet, medan det för 1900-talet rör sig om 66 000–69 000 nya sammansättningar.

Eftersom det (ännu) inte är möjligt att elektroniskt göra ordklass-sökningar i OSA måste ett antal varandra kompletterande metoder användas för att försöka komma åt alla förekomster av adjektiviska sammansättningar, vars efterleder alltså består av adjektiv, presensparticip eller perfektparticip (i fortsättningen förkortade A, PI och PII).

Utgångsmaterialet utgjordes i detta fall av listor med frekventa svenska adjektiv och particip. Dessa utvidgades successivt bl.a. med hjälp av NYORD, NEO samt SAG:s beskrivning av adjektiv och particip (SAG 2, kap. 4 och 8), liksom det tyskspråkiga materialet (jfr 1.3). Därefter gjordes utskrifter av det totala antalet sammansättningar i OSA för (i första hand, men inte enbart) vart tredje årtionde under den aktuella tvåhundraårsperioden för att fånga upp ytterligare möjliga efterled (jfr 2.1). Denna manuella sortering följdes av sökningar i Språkbankens presskorpusar.

För att få en klarare bild av de två sekternas ordbildningsexpansion räcker det emellertid inte med att beakta endast de nya efterlederna. Hänsyn måste också tas till äldre bildningar som i kombination med nya förleder starkt bidrar till ordförrådets tillväxt under perioden. Av den anledningen avsågs – något mindre systematiskt – också tidigare århundradens sammansättningar i OSA-basen. Den sökningen resulterade i att sådana adjektiv som inte presenterar några nybildningar alls i OSA efter år 1800 kunde uteslutas, t.ex. *-furstlig*, *-hemlig*, *-lydig*, *-elak*, *-ilsk*, *-lömsk*. Inte heller medtagna är äldre adjektiv som under de två sekten bara producerat en handfull sammansättningar (t.ex. *-flitig*, -

mäktig, -rådig, -rusig). Dessutom förblir de omkring tusen sammansättningarna med färg- och dimensionsadjektiv i OSA från samma tidsperiod i det följande obehandlade. Även med denna inskränkning är redovisningen av sammansatta adjektiv i kapitel 3 med absolut säkerhet ofullständig.

När det gäller efterleder bestående av presensparticip och perfektparticip avslutades sökningsproceduren med en jämförelse mellan de två listorna för att via presensparticip hitta felande perfektparticip och vice versa. Förlederna behandlas inte i detta arbete, utan figurerar enbart i exemplen på nya sammansättningar.

Den elektroniska sökningen i OSA av sammansättningar (*ssg*) upp-dagar några klassificeringsproblem. OSA inkluderar nämligen i denna ordtyp ofta, men inte alltid, bildningar med morfem, vars status diskuteras intensivt i ordbildningslitteraturen. Det man där frågar sig är om t.ex. *o-*, *halv-*, *lätt-*, *miss-*, *ny-*, *själv-*, *svår-*, *van-* respektive *-artad*, *-formad*, *-artig*, *-fri*, *-full*, *-haltig*, *-lös*, *-mässig*, *-rik*, *-värd*, *-äkta* ska klassificeras som sammansättningsled, prefix/suffix och/eller något annat, t.o.m. grammatiska avledningsmorfem (jfr bl.a. Motsch 1999, Kühnhold et al. 1978, Fleischer 1992, Bresson & Dalmas 1994, Vogel 2000, Askedal 2002, Malmgren 2002a, Lundbladh 2002, Andersson 2003, SAG 2 kap. 4, 8). (Se vidare därtill avsnitt 7.4.)

Några enkla exempel får illustrera problemet. Bildningar som *naturhistorisk*, *stereotypisk*, *källkritisk*, *statsvetenskaplig* klassificeras som komposita i SAOB, men betraktas numera vanligen som avledningar (av *naturhistoria*, *stereotypi*, osv.). Den första ”egentliga” sammansättningen med *-typisk*, som jag hittar i SAOB, är *rastypisk*, som beläggs 1908 i en bok med titeln *Skämtbilden och dess historia i konsten*. Samtliga bildningar med *-historisk* i OSA och konkordanserna är däremot, så vitt jag kan bedöma, avledda. Detsamma gäller det stora flertalet av bildningarna med *-kritisk* och många med *-vetenskaplig*. Endast bildningen *specialvetenskaplig* är i OSA-materialet försedd med beteckningen *avledn*.

En sökning med kombinationen **medveten* + tidsintervallet *1500–1999* + ordtypen *ssg* ger 13 träffar, medan en sökning med ordtypen *alla* ger 15 träffar. Då inkluderas nämligen också *omedveten* (1682) och *medveten* (1823), båda klassificerade som huvudord (*huv*) i OSA.

I Svenska Akademiens grammatik (SAG) är det snarast språkbrukarnas uppfattning som får avgöra om t.ex. *nöjd*, *sugen*, *melerad*, *graverande* är adjektiv eller verbformer, om *flikad* och *tandad* är

avledda av substantiv eller verb, om *lejonhjärtad* är avlett av fras eller verb (jfr bl.a. SAG 2 s. 620f, s. 182).²

Jag har valt att i den kvantitativa redovisningen i tabeller i huvudsak hålla mig till OSA:s klassificeringar, när sådana finns. I princip inskränks mina redovisningar också till just ordtypen *ssg* (sammansättning), vilket alltså har ett visst bortfall till följd. Vidare söktes i konkordanserna enbart på grundformen, t.ex. *-medveten*, men inte *-medvetet*, *-medvetna*, vilket kan ha resulterat i att ett mindre antal förled inte kommer med. Ett begränsat antal stickprov har dock gett vid handen att bortfallet i regel är marginellt. Däremot kontrollerades konkordansernas förleder mot SAOB:s, så att tidigare producerade komposita inte räknades en andra gång. Konkret betyder detta t.ex. att ingen av OSA:s tretton sammansättningar med *-medveten* finns representerad bland konkordansernas 40-tal (jfr nedan avsnitt 3.2).

För (sammansatta) perfektparticip och presensparticip använder SAOB samma markering, *p. adj.* (participiellt adjektiv). Den markeringen gäller också sådana former som här kallas substantiviska participformer, t.ex. *-käftad*, *-nosad*, *-tungad*. Dessa behandlas i samband med PII-komposita (se avsnitt 4.3).

När ett ord som *radiolyssnande* i källorna finns belagt både som substantiv och som participiellt adjektiv, förtecknar SAOB/OSA båda markeringarna. Ibland är substantivet tidigare belagt, t.ex. *riksbyggande* (1940 vs. 1952) och *samhällsbyggande* (1906 vs. 1910), ibland adjektivet, t.ex. *samhällsuppbyggande* (1911 vs. 1947) och *statsbyggande* (1932 vs. 1938), varvid inga regelbundenheter kunnat fastställas. Vid sökningarna i konkordanserna har jag oftast kontrollerat kontexten för den belagda sammansättningen för att vara säker på att användningen är adjektivisk (jfr SAG 2 s. 610–623). I fall med ovanligt många belägg har denna kontroll utgått, som t.ex. för *-firande*, *-skrivande*, *-studerande*, *-tänkande*, *-sökande*, *-tagande* (se bil. 5).

När inga tydliga särskiljande mönster mellan (framför allt äldre) prefigerade och enkla P-efterled blivit skönjbara, omfattar presentationen i tabellerna i de flesta fall båda typerna, t.ex. *-förd* även de prefigerade *an-*, *in-* och *utförd*, *-fostrad* också *-uppfostrad*, *-kransad* och *-främjande* också *-bekransad* respektive *-befrämjande* (jfr kap. 4 och 5 samt bil. 3 och 5). Emellanåt har jag funnit anledning att skilja dem åt. Så har skett t.ex. med *-stucken* och *-anstucken* pga. att *-anstucken* uppträder så iögonfallande mycket senare än *-stucken* (1990-tal resp. 1500-tal) (se avsnitt 4.1 respektive bil. 3). Förekomsten av prefigerade kontra

² SAG ger också rikligt med riktlinjer för den som har behov av skarpare gränsdragningar (se t.ex. SAG 2 s. 233, 594–617).

oprefigerade former diskuteras kort i samband med participen (avsnitt 5.3).

I kapitel 2 ges en inledande kvantitativ översikt av de olika typerna av sammansättningar i svenskan. Mot den bakgrunden redovisas i kapitel 3–5 adjektiv och particip som utgör efterled under de 200 åren. Av tabellernas siffror framgår för varje källa/århundrade hur många olika förled en efterled kombineras med, dvs. hur produktiv den är.

I anslutning till textens tabeller illustreras nybildningen i form av dess första i SAOB belagda sammansättning. När jag ansett förstabelägget vara mindre illustrativt, vilket i regel gäller icke-substantiviska förleder, har jag angett ytterligare ett belägg, t.ex. både *heltäckande* och *vadtäckande* (se avsnitt 5.1). I de fall beläggen härstammar från nyordsböckerna eller konkordanserna är det något mindre givet att det verkligen är de tidigaste skriftliga beläggen än i fråga om SAOB-beläggen.

Ytterligare ett urvalsproblem gäller hur stor produktivitet en efterled skall ha för att komma i fråga i undersökningen. Med tanke på helhetsbilden ville jag för det första inte helt utesluta mindre produktiva led – speciellt gällande den nyaste och därför intressantaste gruppen, presensparticipen (jfr nedan kapitel 2). Lösningen består dels i att för större överskådlighet dela upp varje århundrades nyproduktion av P-komposita i två delar, en mer (a) och en mindre produktiv grupp (b) (se kap. 4 och 5), dels i att redovisa för ett större antal efterled i bilagorna, där alla typer redovisas århundradevis i alfabetisk ordning (se bil. 3–5). För det andra ville jag inte heller helt utesluta de äldre efterleden. Deras produktivitet beskrivs emellertid endast sammanfattningsvis i texten, men finns med i bilagorna, som alltså ger en mer detaljerad bild av sammansättningarnas framväxt under fem århundraden.

Resultaten av denna undersökning, dvs. kapitel 2–6 jämte bilagorna 2–5, utgör en förutsättning för arbetets andra del, en relativt fristående jämförande beskrivning av den tyska produktiviteten av adjektiviska komposita under samma tidsperiod (kapitel 7). Kapitlet inleds därför med en närmare belysning av det tidigare nämnda tyska materialet (jfr ovan avsnitt 1.3).

Arbetets tredje del, slutligen, försöker att fastställa hur stor del av SAOB:s/OSA:s adjektiviska sammansättningar med etymologisk kommentar om tyskt ursprung som är översättningslån. Försöket innebär att – i ett första steg – belägg från SAOB ställs mot icke alltid befintliga motsvarande belägg i Deutsches Wörterbuch. Detta bildar utgångspunkten för ett vidare resonemang om och sökande efter säkra lån-

kandidater. De tentativa slutsatser som diskussionen utmynnar är i sin tur avhängiga av arbetets två föregående delar (kapitel 8).

2. Sammansättningar i svenskan

Majoriteten av ordtypen sammansättningar (*ssg*) i OSA utgörs som väntat av substantivkomposita (jfr SAG 2 s. 187). Deras andel överstiger 90 % av det totala antalet nya sammansättningar under alla de undersökta tioårsperioderna; dvs. mindre än 10 % är adjektiv- och participkomposita. I tabell 1 presenteras dels det totala antalet nya sammansättningar, dels den andel som utgörs av A- och P-komposita för sex årtionden av den aktuella undersökningsperioden (jfr ovan avsnitt 1.3). Urvalet av vart tredje decennium mellan 1800 och 1960 torde säkra en hygglig representativitet.

TABELL 1. *Nya sammansättningar i SAOB/OSA samt andelen adjektiv- och participkomposita (A, PI, PII) under sex årtionden av 1800- och 1900-talen*

År	1800–09	1830–39	1860–69	1890–99	1920–29	1950–59
Totalt	7 800	11 800	9 900	22 000	12 700	4 600
A, PI, PII	530	1 123	777	1 583	1 080	343

Som framgår av siffrorna är fördelningen av komposita mycket ojämn. I topp ligger 1890-talet med 22 000 nya sammansättningar. På andra plats kommer 1920-talet med hälften så många och knappt därefter 1830-talet. Om man bortser från 1950-talet (jfr avsnitt 1.3), så hamnar 1800-talets första årtionde på sista plats. Det kan finnas många orsaker till denna ojämna fördelning, varav en kan vara en ojämn tillgång till källor (jfr Cederholm & Rogström 2001:69, Malmgren 2002b:242).

När det gäller antalet A- och P-komposita i förhållande till det totala antalet sammansättningar förändras rangordningen. Här intar 1830-talet första, 1890-talet andra och 1920-talet tredje plats.

TABELL 2. *Fördelningen i SAOB/OSA av adjektiv- och participkomposita (A, PI, PII) under sex årtionden av 1800- och 1900-talen*

År	1800–09	1830–39	1860–69	1890–99	1920–29	1950–59
A	349	643	431	846	490	132
PII	132	359	228	492	382	143
PI	49	121	118	245	208	68
Totalt	530	1 123	777	1 583	1 080	343

Översiktligt visar tabell 2 att av de manuellt utsorterade undergrupperna (A-, PI-, PII- komposita) andelen A-komposita är större än andelen sammansättningar med particip under fem av de sex undersökta perioderna. Först på 1950-talet förändras bilden i och med att sammansättningarna med perfektparticip (PII) blir fler än de med adjektiv. Den stigande andelen PII börjar emellertid göra sig märkbar redan under tidigare årtionden. Från att till en början ha utgjort 1/3 av mängden A-komposita utgör de under 1830-, 1860- och 1890-talet ungefär hälften, för att under 1920-talet utgöra 4/5.

Lika tydligt framträder tillväxten av komposita med presensparticip (PI). Under de första två undersökningsperioderna motsvarar de ungefär en tredjedel av PII-komposita, för att de fyra återstående perioderna motsvara ungefär hälften. Ökningen av PI-komposita blir om möjligt ännu tydligare vid en jämförelse med antalet A-komposita: 1800–1809 motsvarar de 1/7, ökar 1830–39 till 1/6, vidare – under 1860- och 1890-talen – till 1/4 och slutligen på 1920- och 50-talen till 1/2.

Mot bakgrund av dessa kvantitativa uppgifter redovisas i det följande (kap. 3–5) adjektiv och particip som utgör efterled under de 200 åren.

3. Sammansättningar med adjektiv som efterled

Som vi sett ovan är adjektivkomposita den mest produktiva undergruppen. Uppskattningsvis bildas varje år ett 50-tal nya sammansatta adjektiv. I avsnitt 3.1 presenteras 1900-talets, i 3.2 1800-talets produktion.

3.1. 1900-talets adjektivkomposita

Under 1900-talet har ett 40-tal nya adjektiviska efterled kunnat kartläggas. De presenteras alla i tabell 3 på nästa sida. Sex förekommer redan i SAOB: *-aktiv*, *-aktuell*, *antropologisk*, *-kulturell*, *-nära*, *-tålig*. Endast en ny efterled, *-etnisk*, presenteras i NYORD 2, hela fjorton i NYORD 1, medan det största antalet står att finna först i presskonkordanserna. De sistnämnda utgörs till en del av adjektiv, som uppträder första gången i NYORD 1, som *cool*, *digital*, *elitistisk*, *fluffig*, *flummig*, *mysig*. Drygt hälften (23) har inte hunnit bilda fler än högst tre sammansättningar, dvs. de är fortfarande lågproduktiva.

Efterleden *-nära* är mest produktiv, speciellt under 80- och 90-talet, vilket framgår av antalet träffar (70) i konkordanserna (se tab. 3, sista kolumnen). Som typiska 90-talsexempel på nybildningar med *-nära* kan nämnas: *vårdnära* (P 97), *hushållsnära* (P 97) och *personalnära* (P 98).

Redan 1799 finns *intensiv* registrerat som simplex i SAOB/OSA, men den första sammansättningen återfinns i NYORD1 först drygt 150 år senare: *personalintensiv* (1960-t.). Med ca 30 senare belägg blir efterleden dock snabbt produktiv. Ett 30-tal sammansättningar bildas också med *-aktiv*, *-aktuell* och *-kulturell* under 1900-talet. Att döma av presskonkordanserna tycks även *-etisk*, *-facklig*, *-intellektuell* bli produktiva – de uppträder där med vardera 7 olika förleder.

TABELL 3. *Nya efterled (adjektiv) under 1900-talet
(SAOB, NYORD och presskonkordanser)*

ADJEKTIV	SAOB	NYORD 1	NYORD 2	KONK.
-administrativ	3	1	–	3
-aktiv	1	6	1	24
-aktuell	3	1	–	30
-akustisk	–	1	–	1
-antropologisk	1	–	–	1
-atletisk	–	–	–	1
-brutal	–	–	–	1
-cool	–	–	–	1
-digital	–	–	–	4
-egoistisk	–	1	–	1
-ekologisk	–	1	–	3
-elitistisk	–	–	–	3
-enkel	–	3	–	1
-etisk	–	2	–	7
-etnisk	–	–	1	1
-facklig	–	1	–	7
-feministisk	–	1	–	3
-fluffig	–	–	–	1
-flummig	–	–	–	2
-intellektuell	–	–	–	7
-intensiv	–	4	6	18
-konvertibel	–	–	–	1
-kulturell	2	2	1	23
-medial	–	3	–	–
-mysig	–	–	–	2
-neutral	(1)	1	–	10
-nostalgisk	–	–	–	1
-nära	3	9	1	70
-nördig	–	–	–	1
-poppig	–	–	–	1
-populistisk	–	–	–	3
-psykedelisk	–	–	–	2
-relevant	–	–	–	2
-snygg	–	1	–	13
-somrig	–	–	–	1
-specifik	–	–	–	6
-strulig	–	–	–	1
-svavlig	–	1	–	2
-tålig	7	6	–	9
-verksam	1	–	–	1

Siffror inom parentes markerar sammansättningar med *o-*. Streck (–) markerar att adjektivet finns, men inte som efterled.

För att i någon liten mån illustrera 1900-talets ordbildning presenteras i kronologisk ordning de nya adjektiviska efterleden (huvudsakligen i form av förstabelägg; jfr kap. 2):

radioaktiv (1900), sjukhusadministrativ (1901), radikalkulturell (1915), stryktålig (1935), socialantropologisk (1945), strandnära (1945), samtidsaktuell (1946), yrkesetisk (1950-t.), serviceverksam (1954), könsneutral (1957), personalintensiv (1960-t.), vaddatletisk (1965), harvardintellektuell (1965), fulsnygg (1965), lågsvavlig (1969), tvärfacklig (1969), elektroakustisk (1970), massmedial (1970), humanekologisk (1973), tonårsstrulig (1976), multietnisk (1983), punkpoppig (1995), miljöpopulistisk (1995), samhällsrelevant (1995), förortsbrutal (1996), slowmotionflummig (1996), företagsegoistisk (1997), lightfeministisk (1997), snyftfilmsmysig (1997), 50-talsnostalgisk (1997), data-nördig (1997), nittitalpsykedelisk (1997), svensksomrig (1997), låtsas-cool (1998), svenssondigital (1998), kulturelitistisk (1998), semester-enkel (1998), vitfluffig (1998), värdepapperskonvertibel (1998)

Den största tillväxten av adjektivsammansättningar under 1900-talet står emellertid de äldre efterlederna för. Av 1800-talsefterled utmärker sig nu under 1900-talet *-ansvarig*, *-säker*, *-historisk*, *-känslig* och *-medveten* med 50–100 nybildningar. 1700-talsbidragen är *-politisk* och *-teknisk* med över 100 nybildningar. Över 50 sammansättningar vardera tillför *-formig*, *-haltig*, *-tung*, *-van* från 1600-talet. De äldsta slutleden från 1500-talet uppvisar en livaktig produktion under alla seklen, men speciellt under 1900-talet. Så bildar nu *-aktig*, *-fri*, *-färdig*, *-kunnig*, *-lös* och *-rik* var och en många hundra nya komposita. En fullständigare bild av de äldre efterledens produktivitet ges i bilaga 2.

3.2. 1800-talets adjektivkomposita

Under 1800-talet beläggs i OSA ca 30 efterled för första gången. Med mer än tre förleder är de flesta redan från början förhållandevis produktiva – främst gäller det dock *-duglig*, *-fientlig*, *-historisk*, *-säker* och *-vetenskaplig* med mellan 15 och 40 nyord. De förblir också fortsättningsvis mycket nyskapande. En mer blygsam start med 4–15 komposita under det aktuella århundradet har *-ansvarig*, *-kritisk*, *-känslig*, *-medveten*, *-romantisk*. De uppvisar emellertid senare en stark tillväxt (jfr ovan avsnitt 3.1).

TABELL 4. *Nya efterled (adjektiv) under 1800-talet (SAOB och konkordanser)*

ADJEKTIV	SAOB					NYORD + KONK.
	1500-t.	1600-t.	1700-t.	1800-t.	1900-t.	
-ansvarig		–	–	4	2	≈220
-demokratisk			–	2	1	15
-disig			–	3	4	2
-duglig	(1)	–	–	27	22	–
-dynamisk			–	4	–	5
-fientlig	–	–	–	24	14	41
-fruktig			–	4	2	7
-genetisk				4	6	7
-historisk	–	–	–	37	24	≈50
-industriell				3	2	7
-ivrig		–	–	1	3	2
-kapitalistisk				2	3	8
-kemisk			–	11	4	4
-klassig				7	1	9
-kritisk	–	–	–	9	6	30
-känslig	–	–	(1)	12	7	50
-medicinsk	–	–	–	4	3	23
-medveten	–	(1)	–	8	5	40
-romantisk		–	–	4	10	24
-skarp	–	–	–	9	4	5
-skicklig	(1)	–	–	7	2	8
-snabb	–	–	–	9	10	19
-sval	–	–	–	9	1	6
-säker	(1)	–	–	20	49	54
-teoretisk	–	–	–	5	5	17
-terapeutisk	–	–	–	1	9	8
-typisk	–	–	–	5	2	6
-vetenskaplig			(1)	17	5	36
-äkta	(1)	–	–	7	8	4

Siffror inom parentes markerar sammansättningar med *o-*. Streck (–) markerar att ordet finns, men inte som efterled.

Bland efterled som upplever en tillbakagång under 1900-talet märks *-skarp*, *-sval*, *-äkta*, med vardera enbart omkring tio nya förled under hela detta århundrade. Med *-duglig* har inte bildats några nya sammansättningar alls efter *prestationsduglig* 1934, medan efterlederna *-disig*

och *-ivrig* å sin sida inte uppvisar mer än sex respektive nio nybildningar under hela 200-årsperioden.

1800-talets nya efterled, med förstabeläggen presenterade i kronologisk ordning, ger en bild av seklets ordbildning när det gäller adjektiv³:

människofientlig (1804), finkänslig (1806)/rättskänslig (1844), naturhistorisk (1807), organisationskemisk (1807), isdynamisk (1811), solskarp (1812), manöverskicklig (1818), stormsnabb (1818), historisk-kritisk (1818), konstteoretisk (1818), patogenetisk (1833), halväkta (1834)/rotäkta (1848), självmedveten (1823)/skuldmedveten (1843), socialdemokratisk (1875) nyromantisk (1835)/rövarromantisk (1882), huggsäker (1839)/livsäker (1839), luddfruktig (1840), krigsvetenskaplig (1842), stereotypisk (1845)/rastypisk (1908), marschduglig (1847), rättsmedicinsk (1848), skuggsval (1850), självansvarig (1856)/redovisningsansvarig (1885), enklassig (1861), reformivrig (1867), regndisig (1874), konstindustriell (1878), privatkapitalistisk (1887), serumterapeutisk (1896)

Av dessa nya ord beläggs endast ett fåtal för första gången i skönlitteraturen: *livsäker* (1839) används av titelpersonen i Almqvists roman *Amorina*, i Per Henrik Lings *Gylfe* återfinns *solskarp* (1812) och i *Sjöjungfruns sagor* (Bäckman) *skuggsval* (1850). Majoriteten av beläggen ovan vittnar närmast om fackspråkens framväxt.

Typiskt för de adjektiviska efterled som är nya under 1500- t.o.m. 1700-talet är att de uppvisar ytterst få (1–4) nybildningar under sitt första sekel (se bil. 1). Nu under 1800-talet tar nyskapandet rejäl fart: 30–40 sammansättningar får *-enlig* (*smakenlig* 1753) och *-vidrig* (*lagvidrig* 1790); ca 15 får *-politisk* (*statspolitisk* 1700), *-teknisk* (*pyroteknisk* 1786), *-ullig* (*fetullig* 1727).

En 1600-talsefterled med en dramatisk 1800-talstopp är *-formig* (*olikformig* 1649) som bildar mer än 200 nya komposita. Något mindre vitala är *-lysten* (*matlysten* 1678) och *-haltig* (*kärnhaltig* 1606) med 50–70. Med *-frisk* (*matfrisk* 1751), *-klar* (*stjärnklar* (1639), *-skön* (*himlaskön* 1651), *-svag* (*huvudsvag* 1630), *-tung* (*stentung* 1687) *-van* (*skriftvan* 1602), *-vänlig* (*nabovänlig* 1612) skapas 25–30 komposita.

100–150 nyord bildar *-fri*, *-full*, *-mässig* från 1500-talet. Några andra från samma period som toppar 1800-talet är *-fattig*, *-kunnig*, *-rik*, *-sjuk*, *-skyldig*, *-stark*, *-värd*, som alla utökar ordförrådet med hjälp av 40–70 nya förled.

³ SAOB:s benämning sammansättning kan ifrågasättas när det gäller ett flertal av de här uppräknade adjektiven, jfr kap. 1.4.

Bildningen av adjektivkomposita under två sekler (som den framställs i bil. 2) kan kvantitativt sammanfattas på följande sätt: Drygt 6 300 sammansättningar tillkommer under 1900-talet, cirka 2 700 under 1800-talet.

4. Sammansättningar med perfektparticip som efterled

Under den aktuella 200-årsperioden bildas som nämnts ovan (jfr kap. 2) ungefär hälften så många PII-komposita som adjektivkomposita. I SAOB är de markerade *p. adj.* (participiellt adjektiv). Ungefär 300 svenska efterleder bestående av perfektparticip har undersökts. I avsnitt 4.1 presenteras 1900-talets, i 4.2 1800-talets produktion. Liksom ifråga om adjektivkomposita nämns av de äldre efterleden enbart de mest produktiva i texten; en mer detaljerad bild ges i bil. 3. Oäkta particip, dvs. sådana som bildats av substantiv, behandlas för sig i avsnitt 4.3.

4.1. 1900-talets PII-komposita

I detta avsnitt behandlas enbart de efterled som bildar minst åtta nyord under århundradet. (Samtliga nya efterled som producerar minst tre sammansättningar presenteras i bil. 2.) De mest produktiva perfektparticipen med minst 20 nybildningar återfinns nedan (se nästa sida) i tabell 5a, de något mindre produktiva i tabell 5b.

Av tabellen framgår att de flesta participen (14) finns etablerade som efterled i SAOB. De som saknar förstabelägg där är *-centrerad*, *-finansierad*, *-hotad*, *-ledd*, *-relaterad*, *-tillvänd*, vilket har sin orsak i SAOB:s tillkomsthistoria (jfr. kap.1.3). Dessa sex utgör en del av de sammanlagt 16 efterled som första gången beläggs i NYORD1. De övriga tio har alltså inte blivit produktiva under senare hälften av seklet.

TABELL 5a. *Nya produktiva efterled (PII) under 1900-talet (SAOB, NYORD och presskonkordanser)*

PII	SAOB	NYORD 1	NYORD 2	KONK.
-anpassad	1	2	–	≈60
-ansluten	3	1	–	16
-baserad	3	2	–	≈140
-centrerad		1	–	22
-dominerad	1	–	–	30
-finansierad		1	–	30
-fixerad	1	–	1	80
-förklarad	2	–	1	38
-hotad		2	–	20
-inriktad	5	7	–	≈100
-kontrollerad	3	–	–	17
-ledd		1	–	≈60
-orienterad	1	6	–	77
-producerad	3	–	–	35
-relaterad		4	–	56
-styrd	12	6	–	≈150
-sugen	8	–	–	46
-tillverkad	1	1	–	35
-tillvänd		1	–	19
-ägd	4	2	–	≈50

Siffror inom parentes markerar sammansättningar med *o-*. Streck (–) markerar att ordet finns, men inte som efterled.

Ur tabellen kan vidare utläsas att det bara är *-styrd* som har mer än tio sammansättningar representerade i SAOB/OSA och som även senare i konkordanserna framstår som den mest produktiva med ca 150 nybildningar. Däremot har *-baserad*, *-fixerad*, *-inriktad*, *-orienterad* endast några enstaka sammansättningar i SAOB, men visar med 80–140 nyord stor tillväxt under seklets andra hälft. En något måttligare tillväxt har *-anpassad*, *-dominerad*, *-finansierad*, *-förklarad*, *-ledd*, *-producerad*, *-relaterad*, *-sugen*, *-tillverkad*, *-ägd*. De uppvisar 30–60 nybildningar i konkordanserna. Omkring 20 nya förled kombineras med *-ansluten*, *-centrerad*, *-försäkrad*, *-hotad*, *-kontrollerad* och *-tillvänd*.

Nedan följer en kronologisk redovisning av de förstabelägg som SAOB anger. För att spegla något av den senare utvecklingen under 1900-talet kompletteras de i några fall med belägg från presskonkordanserna (1965–1998):

enväldsstyrd (1910)/humörstyrd (P97), smygtillverkad (1916), parti-ansluten (1923)/ internetansluten (P97), röksugen (1923), statskontrollerad (1926)/fjärrkontrollerad (P95), statsägd (1927)/ hälftenägd (P97), lättförklarad (1932)/helgonförklarad (P65) ombordbaserad (1937)/konceptbaserad (P97), ryskorienterad (1943), svårfixerad (1944)/börsfixerad

(P86), specialinriktad (1948)/individinriktad (P95), svåranpassad (1950)/individanpassad (P97), serieproducerad (1955), ryskdominerad (1957)/gubbdominerad (P98).

Sammansättningarna i NYORD1, som med relativ stor säkerhet är förstabelägg är följande:

privatfinansierad (1958), elevcentrerad (1965), utrotningshotad (1965), samhällstillvänd (1965), lärarledd (1966), individrelaterad (1969),

betydelsen 'lysten' noteras 1906 och är den som återfinns i OSA:s åtta sammansättningar med *-sugen*. Som framgår av antalet träffar i konkordanserna blir den mycket produktiv under 80- och 90-talet. Från 60-talet finns bl.a. *köpsugen* och *giftassugen*, från 70-talet *åksugen* och *spelsugen*, från 80-talet *tävlingssugen* och *revanschsugen* och från 90-talet *golfsugen* och *städsugen* (!).

TABELL 5b. *Nya (något mindre) produktiva efterled (PII) under 1900-talet (SAOB, NYORD och presskonkordanser)*

PII	SAOB	NYORD 1	NYORD 2	KONK.
-avlönad	3	2	–	6
-betingad	3	–	–	7
-förpackad	3	2	–	6
-försäkrad	2	1	–	15
-hämrad	1	2	–	5
-indränkt				10
-inspelad			1	13
-integrerad				8
-misstänkt				14
-monterad	1	–	–	8
-omsusad	4	–	–	4
-ornerad	10	–	–	2
-organiserad				11
-påverkad	3	–	–	11
-reglerad	3	1	–	9
-rensad	3	–	–	8
-stängd	2	–	–	8
-tippad		(1)	–	9

Siffror inom parentes markerar sammansättningar med *o-*. Streck (–) markerar att ordet finns, men inte som efterled.

Tabell 5b åskådliggör att hos en tredjedel av dessa particip börjar kompositbildningen först under andra halvan av seklet. Det gäller *-indränkt*, *-inspelad*, *-integrerad*, *-misstänkt*, *-organiserad*, *-tippad*, vars första-

belägg bokförs i Nyord2 resp. Språkbankens presskonkordanser. Jag nöjer mig här med att ange blott dessa:

svenskingspelad (1965), mordmisstänkt (P76), samhällsorganiserad (P76), heroinindränkt (P87), segertippad (P87), åldersintegrerad (P97)

En utvidgad sökning i konkordanserna på böjda participformer visar i regel inte på så stora skillnader i antalet sammansättningar (se avsnitt 1.4). I något enstaka fall kunde dock konstateras att antalet olika förled vid en sådan sökning fördubblas (*-indränkta*) eller t.o.m. trippleras (*-omsusade*).

Liksom i fråga om adjektivkomposita står redan etablerade efterled för majoriteten av nybildningarna. Här nämns som tidigare bara några av de mest nyskapande av dem (jfr bil. 2). Drygt 120 nyord skapas med *-betonad*, drygt 60 med *-försedd*, båda från 1800-talet.

1700-talet bidrar genom *-laddad* och *-bildad* med omkring 100 bildningar var. ”Trehundraåringarna” *-driven*, *-formad*, *-intresserad*, *-styrd* ger 100–130 sammansättningar, samtidigt som *-byggd*, *-mättad*, *-mönstrad* tillför ungefär 50 vardera. 1500-talets *-färgad*, *-klädd* behåller sin tillväxttendens från 1800-talet på minst 100 nyord (jfr nedan avsnitt 4.2). De får nu också sällskap av *-dragen*, *-fylld*, *-skadad*, *-ställd*. En något lägre, men fortfarande försvarlig tillväxt med 35–75 nya förled har följande nio ”gamlingar”: *-blandad*, *-bunden*, *-född*, *-given*, *-gjord*, *-lagd*, *-satt*, *-tyngd* och *-täckt*.

4.2. 1800-talets PII-komposita

1800-talet kännetecknas av att de nya efterlederna, som bara utgör hälften av 1900-talets, i flertalet fall skapas av konkreta och mindre produktiva verb än 1900-talets. Nedan presenteras i tabell 6a de som ger upphov till minst fem nya komposita under den aktuella tidsperioden. Tabell 6b vill visa utvecklingen av några mindre produktiva efterled som i någon mån ändock synes typiska för sitt århundrade.

TABELL 6a. *Nya produktiva efterled (PII) på 1800-talet (SAOB och konkordanser)*

PII	SAOB					KONK.
	1500-t.	1600-t.	1700-t.	1800-t.	1900-t.	
-betonad	–	–	–	6	27	97
-danad	–	–	–	7	–	0
-flikad	–	–	–	7	1	0
-försedd	–	–	–	8	22	40
-gängad	–	–	–	12	3	1
-bekransad	–	–	–	23	5	0
-lindad	–	–	–	6	2	2
-riktad	–	–	–	7	6	15
-smyckad	–	–	–	9	5	3
-sprungen	–	–	–	8	4	4

Siffror inom parentes markerar sammansättningar med *o-*. Streck (–) markerar att ordet finns, men inte som efterled.

Den mest nyskapande efterleden är *-(be)kransad* med 23 olika förleder, följd av *-gängad* med 12 och *-smyckad* med 9. Deras produktivitet avtar dock starkt under 1900-talet, då i stället *-betonad* och *-försedd* tar över (jfr ovan avsnitt 4.1). Förhållandevis produktivt blir också *-riktad* med uppemot 20 nybildningar, medan den sista nya sammansättningen med *-danad* registreras 1897 (*naturdanad*). Här följer beläggen i SAOB i kronologisk ordning:

självdanad (1802)/stoftdanad (1820), strålbekransad (1810), klöv-, pensel, sporr-, svansförsedd (1818), likriktad (1818), spiralgängad (1819), rosensmyckad (c. 1820), starksprungen (1821)/läcksprungen (1842), sjubetonad (1827)/lustbetonad (1895), smalflikad (1832), spirallindad (1834)

TABELL 6b. *Nya, mindre produktiva efterled (PII) på 1800-talet (SAOB och konkordanser)*

PII	SAOB					KONK.
	1500-t.	1600-t.	1700-t.	1800-t.	1900-t.	
-beglänst	–	–	–	4	–	0
-behandlad	–	–	–	3	6	15
-belyst konkr.	–	–	–	3	1	13
-bestrålad	–	–	–	3	–	1
-besådd	–	–	–	3	1	0
-dekorerad	–	–	–	3	–	6
-kryddad	–	(1)	–	1	2	40
-(upp)lyst konk.	–	–	–	4	1	4
-länkad	–	–	–	4	–	2
-rundad	–	–	–	3	–	0
-skyddad	–	–	–	2	13	21
-stödd	–	–	–	1	2	36
-störd	–	–	(1)	2	–	15
-tvättad	(1)	–	–	1	5	3
-värmd	–	–	–	1	1	10

Siffror inom parentes markerar sammansättningar med *o*-. Streck (–) markerar att ordet finns, men inte som efterled.

Inget av de 15 efterleden i tabell 6b bildar mer än fyra sammansättningar under 1800-talet. I SAOB registreras för sex av dem överhuvudtaget inga sammansättningar senare, och för ytterligare sex blott en till två. Av de tre återstående efterlederna är det bara en (*-skyddad*) som genererar fler än tio under första hälften av 1900-talet. Mot den bakgrunden skulle de alla – i likhet med *-(be)kransad*, *-flikad* och *-danad* (se tab. 6a) – kunna betraktas som typiska 1800-talsled som sedan tynar bort, vilket också i stort sett tycks bekräftas av sökningar i presskonkordanserna (jfr sista kolumnen). I ett förhållandevis så litet utsnitt ur vårt språks ordbildningshistoria som detta, framträder emellertid också tydligt den oförutsägbarhet, som Lipka (1966) åskådligt demonstrerat när det gäller sammansatta adjektiv i engelskan: En led kan ”vila” i kortare eller längre perioder, emellanåt i flera århundraden, innan den ånyo tas i bruk. I tabell 6b illustreras fenomenet mest markant av *-störd*, något mindre uppenbart av *-kryddad* och *-stödd*, som i gengäld hävdar sig genom en högre produktivitet. Här följer beläggen i SAOB i kronologisk ordning:

månbeglänst (1810), stjärnbesådd (c. 1810), norrskenslyst (1811), sinnesstörd (1815), månbestrålad (c. 1820, stjärnupplyst (1820), solvärmd (1829), skönrundad (1822), (1829), kvällsbelyst (1830), skottskyddad (1841), kortlänkad (1862), fabriktvättad (1870), karantänsbehandlad (1882), saltkryddad (1894), skärmstödd (1895), sorgdekorerad (1896)

Inte oväntat härstammar många av förstabeläggen i de två tabellerna ovan från skönlitteraturen. Wallin står för det poetiska *stoftdanad*, Stagnelius för *rosensmyckad*, Atterbom i *Lycksalighetens ö* för *sjubetonad*, Almquist i *Drottningens juvelsmycke* för *spirallindad* och Runeberg för *kvällsbelyst*. Till det belletristiska ordförrådet hör också *strålbekransad*, belagt i *Phosphoros*.

Och 1800-talet lyser det om! Med *-bestrålad* föreligger mellan 1820 och 1862 tre komposita, *mån-*, *-sol-*, *stjärnbestrålad*, varav den första är belagd hos Stagnelius. Mellan 1810 och 1822 tillkommer *mån-*, *sol-*, *guld-* och *stjärnbeglänst*, belagda i *Phosphoros*, *Poetisk kalender* resp. hos Atterbom. Från samma tidsperiod härstammar även *norrskenslyst* (1811) hos Tegnér, *sollyst* (1834) hos Fredrika Bremer samt *månlyst* (1842). Samtidigt skapas de första sammansättningarna med *-belyst*, det particip som i modern svenska verkar vara den mest frekventa i gruppen att döma av konkordansmaterialet: *solbelyst* (1854), *stjärnbelyst* (1838) och – av Runeberg – *kvälls-* (1830) och *dagbelyst* (1841). Verbet *månbelysa* uppges förekomma i *Lycksalighetens ö* (1824) och illustreras av citatet ”Öfver månbelysta fält” ur en dikt av Rydberg 1882 (SAOB M 1835, 1945). 1700-talet, upplysningens sekel, tillförde ett fåtal bildningar med *-upplyst*, men den konkreta betydelsen finner man först i *Poetisk kalender* med *stjärnupplyst* (1820). *Phosphoros* har det första belägget av *stjärnbesådd* (1810) och Stagnelius av *rubinbesådd* (c. 1820).

Trots att inte någon 1700-talsled bokför mer än fyra komposita under sitt ”födelseårhundrade” och hela 50% av de 30 registrerade 1700-sammansättningarna tillkommer först efter 1780⁴, uppvisar *-(ut)bildad*, *-berättigad*, *-kantad* nästan lika stor 1800-talsproduktivitet som modeordet *-bekransad*, dvs. omkring 20 nyord. Produktiviteten stiger dessutom till 30–50 nybildningar under det följande seklet, vilket framgår av bil. 3. Efterlederna *-(be)mantlad*, *-(be)stänkt* och *-sirad* med 9–14 nya ord kommer därefter, men de minskar starkt under 1900-talet. I motsats därtill visar *-laddad*, *-präglad*, *-spelad*, *-tränad*, *-ägd* sin

⁴ Sammansättningar, bildade före 1780, är *segerberusad* (1765), *nödårsberättigad* (1718), *silverbroderad* (1758), *sexkantad* (1754), *hårkantad* (1772), *löskokad* (1752), *senkokad* (1754), *svettkyld* (1761), *silverladdad* (1724), *dygdesirad* (1723), *blodbestänkt* (1751), *lintonad* (1738), *guldvirkad* (1708), *silkevirkad* (1712).

sammansättningsförmåga först efter 1950. Konkordanserna bokför mellan 20 och 40 för vart och ett av dem.

Bland de allra äldsta efterleden, från 1500- och 1600-talen, återfinns återigen de mest livskraftiga. Det particip från 1600-talet som utmärker sig speciellt på 1800-talet är *-formad*. Då tillkommer närmare 70 sammansättningar. Århundradet dessförinnan, mellan *skedbladsformad* (1697) och *slentrianformad* (1820)⁵, finns bara *oformad* (1775) belagt, men på 1900-talet har siffran ökat till 140. Många efterled höjer märkbart sin produktivitet jämfört med tidigare sekler, t.ex. *-betäckt*, *-bevuxen*, *-bliven*, *-driven*, *-mättad*, alla med 10–20 nybildningar.

Efterled som börjat etablera sig så tidigt som på 1500-talet och nu utnyttjas särskilt flitigt är *-artad* (ca 300), *-färgad* och *-(be)klädd* med vardera ca 100. Exakt samma starka tillväxtbenägenhet behåller de även under det följande seklet. Med *-fylld* och *-(be)prydd* kombineras ca 50 förled, med *-blandad*, *-bunden*, *-höljd*, *-krönt*, *-lagd* samt *-tyngd* ett 25-tal under 1800-talet.

Bildningen av PII-komposita under två sekler (som den framställs i bil. 3) kan kvantitativt sammanfattas på följande sätt: Drygt 5 000 sammansättningar tillkommer under 1900-talet, knappt 2 000 under 1800-talet. 1500-talets efterled bidrar med drygt 3 000 av dem.

4.3. Komposita med substantiviska perfektparticip

En särskild grupp av particip utgör de som är bildade på substantiv, s.k. skenparticip. I svenskan är det ett ordbildningsmönster som utnyttjats åtminstone sedan 1500-talet. Fastän sammansättningen *wizgehant* (sv. *vithandad*) förekommer redan i Gottfried von Straßburgs *Tristan* på 1200-talet och typen uppenbarligen blir allt vanligare i moderna tyska texter (jfr Oubouzar 1994:185f, Wilss 1986:173ff.), utnyttjas mönstret i avsevärt mindre utsträckning än i svenskan. Däremot är den inte ovanlig i engelskan. Totalt har jag funnit ca 60 efterled i det svenska undersökningsmaterialet. I tabell 7 presenteras 1800- och 1900-talets nytillskott.

Endast tre efterled av denna typ har introducerats på 1900-talet: *-bystad* (*byst*), *-handikappad*, *-hjärnad*. Enligt NYORD1 finns *rörelsehandikappad* belagt år 1966, i Press 87 uppträder *stor-* och i Press 96 *högbystad*. *Skarphjärnad* bildades uppenbarligen först 1987, *sviskon-*

⁵ Enligt OSA finns *svampformad* belagt tidigare (1807). Uppgiften visar sig inte stämma. Årtalet gäller *svampformig*. Först 1890 beläggs participformen (SAOB S 14804).

hjärnad däremot redan 1977 i en översättning från engelskan. Också *-naglad*, med *rödnaglad* (1941) som första belägg, hör till 1900-talsleden, och har naturligtvis ingenting att göra med *fastnaglad* ('spikad') från 1500-talet med en enda sammansättning: *silvernaglad* (1848) i en översättning av *Iliaden*.

TABELL 7. *Nya skenparticip (PII) som efterled under 1800- och 1900-talen (SAOB och konkordanser)*

PII	SAOB					KONK.
	1500-t.	1600-t.	1700-t.	1800-t.	1900-t.	
-bystad	–	–	–	–	–	2
-handikappad	–	–	–	–	–	7
-hjärnad	–	–	–	–	–	2
-naglad	–	–	–	–	1	0
-barmad	–	–	–	4	2	0
-bågad	–	–	–	4	–	1
-hakad	–	–	–	2	1	0
-hjulad	–	–	–	3	–	0
-kjolad	–	–	–	1	–	2
-käftad	–	–	–	3	–	4
-nosad	–	–	–	3	2	0
-pärmad	–	–	–	1	–	0
-rockad	–	–	–	2	–	1
-skjortad	–	–	–	1	–	1
-stilad	–	–	–	1	2	0
-stilt	–	–	–	2	–	1
-ådrad	–	–	–	3	2	0
-ärmad	–	–	–	2	2	1

Många komposita uppstår också under 1800-talet, men som framgår av tabellen har de (hittills) inte visat sig särskilt produktiva. De 14 efterledens tvåhundraåriga produktion resulterar sammanlagt i knappt 60 nybildningar. Här följer 1800-talets förstabelägg i kronologisk ordning:

silverbågad (1807), starkhjulad (1819), högbarmad (1818), glatthakad (1833), rödrockad (1833), nätådrad (1843), storkäftad (1846), spetsnosad (1847), kortärmad (1889), kortkjolad (1892), storstilad (1893), skinnpärmad (1894), storstilt (1891),

Orden *silverbågad*, *starkhjulad*, *glatthakad* beläggs i översättningar – i de två första fallen av Homeros-texter. Tegnér använder första gången *högbarmad* och Flygare-Carlén *storkäftad*. Levertin uppfinner 1891 det romantiska *purpurådrad* ett halvt sekel efter den första sammansätt-

ningen, *nätådrad*, etiketterad som fackspråklig i OSA. En svensk-engelsk ordbok förtecknar *kortärmad*; de övriga beläggs i facktexter, tidningar och tidskrifter.

Av de drygt 50 nya efterleden från de tidigare seklen, dvs. 1500- till 1700-talet, är det 15 som nu visar sin kreativitet och var för sig ger upphov till mellan nio och 40 sammansättningar (se bil. 4). På så sätt utökas svenskans ordförråd med cirka 200 ord. De aktuella leden är *-mantlad*, *-fingrad*, *-hornad*, *-näbbad*, *-tungad* från 1700-talet; *-armad*, *-huvad*, *-vingad* från 1600-talet; *-brämad*, *-hövdad*, *-kindad*, *-näst*, *-ryggad*, *-syrad*, *-tandad* från 1500-talet. Av dessa förblir *-hövdad*, *-kindad*, *-näst* ungefär lika produktiva på 1900-talet, medan *-vingad*, *-brämad*, *-syrad* praktiskt taget försvinner.

Omigen framstår de äldsta efterleden som stabila ordbildningskomponenter genom århundradena. En jämn och stor produktivitet uppvisar: (med stigande frekvens) *-hyad*, *-lemmad*, *-hänt*, *-bröstad*, *-halsad*, *-örad*, *-hjärtad*, *-bent*, *-synt*, *-fotad*, *-sinnad*, *-sint*, *-ögd*. I OSA står dessa under undersökningsperioden tillsammans för en tillväxt på drygt 200 komposita och därutöver finns de alla – med undantag av *-halsad* – representerade i konkordanserna, där drygt 100 nybildningar lokaliserats.

Slutligen kan också nämnas att några gamla skenparticip får adjektiviska synonymer i början av 1800-talet: *snövit-* (1810), *lik-* (1818), *rosenarmig* (1830); *femfotig* (1811); *blåögig* (1812). Detta kan enligt min uppfattning knappast vara annat än en följd av tysk påverkan i samliga fall, fastän endast *snövitarmig* i SAOB anges ha tysk etymologi.

5. Sammansättningar med presensparticip som efterled

Under den aktuella 200-årsperioden bildas som nämnts ovan (jfr avsnitt 2) ungefär hälften så många PI-komposita som PII-komposita. I avsnitt 5.1 presenteras 1900-talets, i 5.2 1800-talets produktion. Liksom tidigare nämns av de äldre efterleden enbart de mest produktiva i texten; en mer detaljerad bild ges i bil. 5 (jfr ovan avsnitt 1.4).

5.1. 1900-talets PI-komposita

De nya efterledsparticip med mer än en enstaka sammansättning som upptäckts för 1900-talet är 34 till antalet. 18 finns belagda i SAOB/OSA, tre beläggs första gången i NYORD 1, ingen enda i NYORD 2, medan hela 13 stycken återfinns först i presskonkordanserna: *-bekämpande*, *-betonande*, *-dominerande*, *-försvarande*, *-märkande*, *-sanerande*, *-sorterande*, *-surfande*, *-säkrande*, *-testande*, *-täckande*, *-utredande*, *-övergripande*, *-överskridande* (se tab. 8).

De mest produktiva efterleden är *-framkallande* med 40 olika förled, *förebyggande* med 26 samt *-överskridande* med 24. Med *-dominerande*, *-förberedande*, *-spridande*, *-stimulerande*, *-täckande* och *-övergripande* uppstår 10–20 sammansättningar. I likhet med *-framkallande* och *-stimulerande* är *-gestaltande* representerad med tre sammansättningar i SAOB, men visar sig i motsats till de två förstnämnda i fortsättningen improduktiv. I konkordanserna finner man som nytt ord endast *rollgestaltande* (1987).

Näst intill hälften av de nya efterleden är prefigerade. En jämförelse med simplexformerna som efterled visar att dessa i regel har en låg produktivitet (se vidare nedan avsnitt 5.3).

TABELL 8. *Nya efterled (PI) under 1900-talet (SAOB, NYORD och presskonkordanser)*

PI	SAOB	NYORD 1	NYORD 2	KONK.
-avvisande	1	–	–	6
-bekämpande	–	–	–	6
-belysande	1	–	–	3
-betonande	–	–	–	2
-dignande	1	–	–	4
-dominerande	–	–	–	13
-formande	1	–	–	4
-framkallande	3	1	–	≈40
-förberedande	–	1	–	11
-förebyggande	1	1	–	25
-förmedlande	2	–	–	7
-förnyande	2	–	–	1
-försvarande	–	–	–	3
-gestaltande	3	–	–	1
-gjutande	1	–	–	–
-lovande	1	–	–	1
-lyssnande	1	–	–	8
-märkande	–	–	–	3
-orienterande	1	–	–	4
-pressande	–	1	–	2
-sanerande	–	–	–	2
-skuggande	1	–	–	–
-sorterande	–	–	–	6
-spridande	1	–	–	10
-stimulerande	4	–	–	19
-surfande	–	–	–	2
-säkrande	–	–	–	1
-testande	–	–	–	3
-täckande	–	1	–	17
-uppbyggande	1	–	–	4
-utredande	–	–	–	3
-utövande	–	–	–	8
-övergripande	–	–	–	4
-överskridande	–	–	–	27

Siffror inom parentes markerar sammansättningar med *o-*. Streck (–) markerar att ordet finns, men inte som efterled.

De första beläggen för de nya efterleden i kronologisk ordning:

bildformande (1900), radgjutande (1909), kulturförmedlande (1911), samhällsuppbyggande (1911), svartskuggande (1912), rättsgestaltande (1916), smakbelysande (1917), snödignande (1918), smittspridande

(1920), svettningframkallande (1924), radiolyssnande (1924), skadeförebyggande (1926), musikutövande (1932), sekretionsstimulerande (1937), språkförnyande (1946), yrkesförberedande (1949), nervpressande (1949), resultatlovande (1950), smutsavvisande (1956), heltäckande (1956)/ vadtäckande (1965), störningsbekämpande (1965), familjedominerande (1965), studieorienterande (1968), gränsöverskridande (1976), titelförsvarende (1987), tvättsorterande (1987), blindtestande (1987), idébetonande (1995), budgetsanerande (1995), ämnesövergripande (1995), internetsurfande (1996), livssäkrande (1997), varumärkande (1997)

Intressant är att inte mer än två förstabelägg härstammar från skönlitterära verk, *snödignande* och *svartskuggande*. Introduktören Österling producerar det sistnämnda i översättningsverket *Fränder och främlingar*. *Nordisk Familjebok* står för *kulturförmedlande*, *rättsgestaltande* och *smittspridande*, medan *svettningframkallande*, *sekretionsstimulerande* och *resultatlovande* nämns första gången i medicinsk litteratur. Tidskrifterna *Skolvärlden*, *Radiobladet*, *Pedagogisk Tidskrift*, *Idun* och *Motorföraren* är källor för *studieorienterande*, *radiolyssnande*, *bildformande*, *musikutövande* resp. *skadeförebyggande*.

Utvecklingshistoriskt är det också värt att lägga märke till att många av sammansättningarna till en början är rent fackspråkliga för att bara ett par årtionden senare helt ha införlivats i allmänspråket. Därom vittnar enligt min mening belägg som *individ-*, *potens-*, *tanke-*, *konsumtionsstimulerande*, *hopp-*, *tår-*, *stämningsframkallande* samt *glädje-* och *betydelsespridande* i 80- och 90-talspressen.

Som väntat bidrar tidigare seklers efterled i stor utsträckning till 1900-talets tillväxt. Omkring 100 nybildningar ger *-främjande*, över 50 *-skapande* och *-skimrande*. Den produktivaste efterleden från 1700-talet är *-doftande* med omkring 140 komposita, bl.a. *asfalt-*, *orient-skogselds-*, *verklighets-*, *snabbmats-*, *blåskimmer-*, *beatles-*, *smokeringsdoftande*! Bland de äldsta från 1600- och 1500-talet nämner jag här enbart dem som under 1900-talet bidrar med mer än 50 nyord vardera: *-bildande*, *-bjudande*, *-drivande*, *-givande*, *-glänsande*, *-vårdande*, *-äggande*, *-älskande*, *-ätande* (se vidare bil. 5).

5.2. 1800-talets PI-komposita

1800-talet förser språket med ca 40 nya sammansättningsled i form av presensparticip. De mest produktiva är *-väckande*, *-strävande*, *-skimrande*, *-skiftande*, *-alstrande* med 10–24 komposita under 1800-talet (se tab. 10a). De uppträder som efterled redan före 1825. En jämförelse med

deras 1900-talsproduktion som den framstår i SAOB/OSA ger sken av en nedgång. Att den bilden inte riktigt stämmer visar antalet träffar i konkordanserna. Majoriteten förblir nämligen ungefär lika produktiv som tidigare; *-skimrande* med förleder som *blank-*, *glas-*, *metall-*, *olje-*, *öl-* blir t.o.m. tre gånger så produktiv (se tab. 10, sista spalten).

Produktiviteten hos *-behövande*, *-(be)sparande*, *-blickande*, *-blommande*, *-glödande*, *-odlande*, *-omfattande*, *-producerande* och *-skapande* är något mindre. De bildar fem till åtta nyord under sitt första sekel, en siffra som för de flesta stiger till mellan tio och tjugo under 1900-talet. Bara *-producerande* med omkring 30 och *-skapande* med drygt 60 nya sammansättningar visar en kraftigare tillväxt.

TABELL 9a. *Nya produktiva efterled (PI) under 1800-talet (SAOB, NYORD och konkordanser)*

PI	SAOB					NYORD + KONK.
	1500-t.	1600-t.	1700-t.	1800-t.	1900-t.	
-alstrande	–	–	–	12	10	16
-behövande	–	–	–	6	1	12
-(be)sparande	–	–	–	7	5	6
-blickande	–	–	–	8	6	15
-blommande	–	–	–	7	7	13
-glödande	–	–	–	6	5	5
-odlande	–	–	–	8	5	6
-omfattande	–	–	–	5	3	13
-producerande	–	–	–	6	10	18
-skapande	–	–	–	7	10	53
-skiftande	–	–	–	13	5	7
-skimrande	–	–	–	18	10	50
-strävande	–	–	–	19	15	4
-väckande	–	–	–	24	1	14

Övriga 1800-talsefterled, som tillsammans utgör 2/3 och återfinns i tabell 9b, uppvisar färre än fem komposita. Några med denna beskedliga start får emellertid en betydande produktivitetstillväxt under 1900-talet: *-(be)främjande*, *-bevarande*, *-dansande*, *-hatande*, *-hämmande*, *-ledande*, *-skyddande*. Främst kommer *-(be)främjande* med 100 nyord, därefter följer *-hämmande* och *-ledande* med omkring 30 samt de övriga med 10–20 nya sammansättningar.

TABELL 9b. *Nya, mindre produktiva efterled (PI) under 1800-talet (SAOB, NYORD och konkordanser)*

PI	SAOB					NYORD + KONK.
	1500-t.	1600-t.	1700-t.	1800-t.	1900-t.	
-(be)främjande	–	–	–	3	13	85
-bevarande	–	–	–	3	2	16
-dansande	–	–	–	1	–	≈20
-hatande	–	–	–	2	2	12
-hämmande	–	–	–	3	3	34
-ledande	–	–	–	3	5	27
-skyddande	–	–	–	3	4	18
-betäckande	–	–	–	2	–	0
-danande	–	–	–	2	2	4
-flammande	–	–	–	2	–	5
-fostrande	–	–	–	3	1	1
-frestande	–	–	–	2	2	4
-frossande	–	–	–	1	–	5
-fyllande	–	–	–	4	2	7
-fällande	–	–	–	1	2	1
-förgätande	–	–	–	2	–	0
-injägande	–	–	–	4	1	2
-jäktande	–	–	–	3	2	0
- kontrollerande	–	–	–	1	–	1
-pinande	–	–	–	3	2	3
-predikande	–	–	–	1	1	0
-prövande	–	–	–	1	–	6
-reglerande	–	–	–	2	1	4
-rensande	–	–	–	2	3	2
-stiftande	–	–	–	4	–	2
-tonande	–	–	–	3	1	0
-trängande	–	–	–	2	–	0
-upplysande	–	–	–	1	–	4
-utlösande	–	–	–	1	–	8
-utvecklande	–	–	–	1	3	8
-varslande	–	–	–	2	1	4

Siffror inom parentes markerar sammansättningar med *o-*. Streck (–) markerar att ordet finns, men inte som efterled.

De första beläggen för de nya efterleden i kronologisk ordning:

avskyväckande (1804), penningbehövande (1804), människohatande (1804), mångskiftande (1809), himmelåtsträvande (1810), guldkimrande (1810), stoltblickande (1810), feberglödande (1813), rosenblommande (1814) stjälskomfattande (1818), sädesalstrande (1823), långdansande (1824), konstskapande (1835), kolbesparande (1838), rättsskyddande (1850), silkesproducerande (1852), kontinuitetsbevarande (1855), sockerbetsodlande (1856), strömledande (1869), samfärdshämmande (1872), kulturfrämjande (1893).

Adlerbeth använder *avskyväckande* i sin översättning av *Aeneiden*, Tranér *stoltblickande* i ett Homeros-epos. Atterbom skapar *himmelåtsträvande* och *guldkimrande* i tidskriften *Phosphoros*. I *Poetisk kalender*, en annan av romantikens tidskrifter, uppträder *feberglödande* och *rosenblommande* för första gången. Övriga belägg härstammar från akademiernas handlingar, från facklitteratur eller tidningar och tidskrifter.

Under 1800-talet blir tre 1700-talsled förhållandevis produktiva. 16 sammansättningar tillkommer med *-doftande*, 8 med *-dyrkande* och *-törstande*, som tidigare inte ingått i mer än en eller två nybildningar. Två fornnordiska particip upplever en sen blomstring: *bådande* och *idkande*. De blir dock uppenbarligen snabbt ”omoderna”, för deras sista OSA-belägg är *ovädersbådande* 1887 resp. *fabriksidkande* 1886 och konkordanserna ger ingen träff på något av dem.

De äldsta efterlederna, från 1500- och 1600-talen, *-bildande*, *-förande*, *-liknande*, *-sökande*, *-bärande* och *-givande* ger upphov till 30–50 nyord under 1800-talet. Något mindre nyskapande är *-bringande*, *-älskande*, *-ätande* med 15–20 nya komposita. Som vi sett, snarare ökar än minskar nybildningsförmågan hos dessa sekelgamla efterled under 1900-talet (jfr ovan avsnitt 5.1).

Bildningen av PI-komposita under två sekler (som den framställs i bil. 5) kan kvantitativt sammanfattas på följande sätt: knappt 5 000 sammansättningar tillkommer under 1900-talet, drygt 1 000 under 1800-talet.

5.3. Exkurs. Prefigerade och ickeprefigerade participformer

Som nämnts tidigare (avsnitt 1.4) uppträder både prefigerade och enkla particip som efterled i sammansättningar med samma förled, till synes utan någon systematik, vilket kan illustreras av några exempel från OSA: *rosenbeksad* (1815) – *rosenkransad* (1819), *skogkransad*

(1833) – *skogbekransad* (1848), *klobeväpnad* (1804) – *kloväpnad* (1915), *taggbeväpnad* (1840) – *taggväpnad* (1850). Som Malmgren (2002b: 247) översiktligt visar är bruket av prefixet *be-* i svenskan under perioden 1750–2000 på tillbakagång (jfr också Beltscheva 1998). Följande sammanställning av några fall med både prefigerade och icke-prefigerade efterled (se nästa sida) belyser ytterligare denna utveckling – och nyanserar den en smula.

TABELL 10. *Jämförelse av bildningen med prefigerade och icke-prefigerade former hos några efterled (PII, PI)*

Efterled	1500-t.	1600-t.	1700-t.	1800-t.	1900-t.	KONK.
-betäckt	–	2	3	18	–	1
-täckt	4	1	8	14	12	≈40
-beprydd	(1)	1	3	12	–	–
-prydd	–	2	9	40	21	≈40
-beklädd	–	(1)	3	33	9	4
-klädd	7	14	32	66	38	≈100
-bekransad	–	–	–	12	–	–
-kransad	–	–	–	11	5	–
-belyst konkr.	–	–	–	3	1	13
-lyst konkr.	(1)	–	–	3	1	–
-beväpnad	3	3	3	16	10	5
-väpnad	2	3	1	4	–	–
-besparande	–	–	–	5	5	6
-sparande	–	–	–	2	–	40
-befrämjande	–	–	–	–	3	41
-främjande	–	–	–	1	5	27

Siffror inom parentes markerar sammansättningar med *o-*. Streck (–) markerar att ordet finns, men inte som efterled.

Vad gäller paret *-täckt/-betäckt* kan noteras att den enkla formen är den äldre och den vanligaste fram till 1800-talet. Då bildar *-betäckt* fyra sammansättningar mer, men under 1900-talet återfinns i konkordanserna

endast en ny sammansättning, *hårbetäckt*, i en roman från 70-talet. Den längre formen *-beprydd* kan däremot inte under någon period konkurrera med *-prydd*, som dessutom är den enda som används för 1900-talets nybildningar. Också *-klädd* har ett tydligt övertag över den prefigerade formen, som dock överlever sekelskiftet. Sammansättningar med *-betransad* bildas mellan åren 1810 och 1851; därefter förekommer bara nybildningar med *-kransad*, vars första belägg till skillnad från de tidigare behandlade fallen påträffas senare (1819) än prefixformen.

De två sista PII-paren i tabell 10 skiljer sig från de övriga genom att *be*-formen konkurrerar ut det enkla participet på 1900-talet. I fråga om *-beväpnad/-väpnad* torde en förklaring vara en begynnande betydelse-differentiering, som kanske enklast kan åskådliggöras med hjälp av uttrycken *väpnad konflikt – beväpnade styrkor*. En betydelseskiljande utveckling kan också iakttagas fr.o.m. 1900-talet i fråga om *-besparande/-sparande*, där den förstnämnda formen kommer att användas adjektiviskt, den andra substantiviskt. Vad gäller *-belyst/-lyst* finns det däremot ingen sådan semantisk skillnad i det undersökta materialet.

Förhållandet mellan prefigerad och ickeprefigerad form i fråga om paret *-befrämjande/-främjande* ser ut på följande sätt i undersökningsmaterialet. Den kortare formen förekommer i OSA i sex av tolv fall som adjektiv: *kultur-* (1893), *nykterhets-* (1917), *sparsamhets-* (1929), *spar-* (1945), *sälj-* (1946) och *sysselsättningsfrämjande* (1960). Den längre formen (*be-*) är däremot uteslutande adjektivisk, såväl i OSA:s tre ord som i konkordansernas 41 nybildningar. I konkordanserna används emellertid även det kortare *-främjande* adjektiviskt. Bara en förekomst av 28 är både substantiviskt och adjektiviskt använd: *Friluftsförfrämjande*. Då de båda participen har 12 förled gemensamma (*hälso-*, *folkhälso-*, *freds-*, *utvecklings-*, *försäljnings-*, *handels-*, *konkurrens-*, *relations-*, *säkerhets-*, *trafiksäkerhets-*, *tillväxt-*, *miljö-*) bör de kunna bedömas som äkta synonymer. Det finns dock en skillnad: den prefigerade formen är (fortfarande) något mer produktiv.

Som motvikt till försvinnande prefix kan noteras att näst intill hälften av 1900-talets nya PI-efterled är prefigerade (respektive sammansatta med adverb eller prepositioner). Det gäller *-avvisande*, *-bekämpande*, *-belysande*, *-betonande*, *-framkallande*, *-förberedande*, *-förebyggande*, *-förmedlande*, *-försvarande*, *-uppbyggande*, *-utövande*, *-övergripande*, *-överskridande* (se avsnitt 5.1). En jämförelse med simplexformerna som efterled visar att de sistnämnda i regel har en låg produktivitet. Exempelvis har efterleden *-gripande* efter första belägget *hjärtgripande* (1817) inte mer än fyra ytterligare komposita i OSA och konkordanserna ger en träff i form av *helhetsgripande* (1998). Det pre-

fixlösa *-tonande* har fyra belägg i SAOB/OSA (jfr avsnitt 5.2). Förutom *framåtskridande* (1856) har *-skridande* belägget *saktaskridande* (1935), *-visande* de två bildningarna *stadvisande* (1841) och *rättvisande* (1925), *-beredande*, *-svarande* och *-övande* har vardera *näringsberedande* (1875), *-motsvarande* (1811) och *sportövande* (1906), *-kallande*, *-kämpande* och *-medlande* däremot inga. En möjligen utläsbar tendens är att tillväxten av PI-komposita i fortsättningen kommer att ske med hjälp av prefigerade verb.

6. Svenskans adjektiviska sammansättningar – en sammanfattning

Bildningen av adjektiviska komposita under två sekler (som den framställs i bilagorna 2–5) kan kvantitativt sammanfattas på följande sätt: Av A-sammansättningar tillkommer drygt 6 300 under 1900-talet, ca 2 700 under 1800-talet. 1900-talet tillför drygt 5 000 PII-sammansättningar och 1800-talet knappt 2 000. PI-sammansättningarna blir nästan 5 000 fler under 1900-talet, men endast drygt 1 000 fler under 1800-talet. Därvid är det värt att lägga märke till att 1500-talsefterleden totalt bidrar med ungefär 5 500 A-komposita, drygt 3 000 PII-komposita och drygt 1 000 PI-komposita. Till den sista typen bidrar samtidigt 1600-talets efterled med drygt 2 000 sammansättningar. Just av 1500-talskomponenter bildas dessutom så mycket som 40% av totalt ca 1400 sammansättningar med substantivisk PII-efterled – och det under loppet av de senaste tvåhundra åren.

När det gäller beteckning för ämnesområde har jag varken vad beträffar A- eller PI-komposita lyckats få fram några signifikanta resultat. Beträffande PII-sammansättningarna 1800–1999 är 200 av försedda med sådan, dvs. cirka 10%. De flesta hänför sig till komposita med *-artad*, *-gängad*, *-bunden*, *-slagen*, *-blandad*, *-färgad* och *-satt* (jfr avsnitt 4.1 och 4.2). Ett sextiotial av de substantiviska participen är utmärkta med fackområde i OSA. Så många som 20 sammansättningar med *-syrad* tillhör området kemi, varav de flesta faller under Berzelius' levnadstid. Till fackområdet zoologi räknas många av sammansättningarna med *-vingad* (9), *-tandad* (14), *-fotad* (9) och *-näbbad* (5) (jfr avsnitt 4.3).

7. Adjektiviska sammansättningar i tyskan

Till grund för den följande framställningen i avsnitt 7.1–7.3 ligger Innsbrucksgruppens omfattande analyser av tyskans adjektiviska komposita (jfr ovan avsnitt 1.3). Gott och väl 6000 adjektivsammansättningar klassificeras morfologiskt och semantiskt i Kühnhold et al (1978:119–173) och Pümpel-Mader et al (1992:32–163). 3700 sammansättningar med perfektparticip och 2650 med presensparticip behandlas (Gassner-Koch et al. 1992:168–250 respektive 251–312). Angående de oftast förekommande efterleden (ty. *stark reihenbildende Zweitglieder*) ges noggranna kvantitativa uppgifter angående deras förmåga att kombineras med olika, semantiskt klassificerade förled (jfr särskilt 1992: 190, 195, 202, 218, 230, 242). Wilss (1986) och Askedal (2002) intresserar sig särskilt för participen och ger rikliga exempel respektive siffror för de mest produktiva efterleden i sitt material, som representerar något senare tidsperioder än Innsbruckkorpusen (jfr avsnitt 1.3).

Vid sidan därav undersöks förekomsten av participkomposita i Rosengren, *Ein Frequenzwörterbuch der deutschen Zeitungssprache* (1977) (RoF), som omfattar totalt 3 miljoner ord, fördelade på 2,5 miljoner ord från *Welt*, 0,5 miljoner ord från *Süddeutsche Zeitung* (SZ) från tiden november 1966 till oktober 1967. Mot den ställs Allén, *Nusvensk frekvensordbok* (1971) (NFO) som omfattar totalt 1 miljon ord från år 1965. Ett jämförbart underlag åstadkoms genom att för det första utesluta SZ-materialet och för det andra dividera den manuellt ihopräknade totalsumman av de tyska PI- resp. PII-sammansättningarna med 2,5. Mindre skillnader i fråga om lemmatiseringen kan inte helt uteslutas, men påverkar inte jämförelsen mer än marginellt.

Analysen av sammansatta adjektiv innehåller också en diakron undersökning (Kühnhold et al. 1978:427–522). Produktiviteten hos 60 av 1900-talets efterled jämförs där med produktiviteten omkring år 1800. Vid den tiden publicerades som bekant två ordböcker, Adelungs *Grammatisch-kritisches Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart* (1807–1811) och Campes *Wörterbuch der Deutschen Sprache* (1807), som alltså utgör forskargruppens historiska jämförelsematerial. I avsnitt

7.1.2 nedan jämförs produktiviteten hos drygt hälften av dessa efterleder med de svenska motsvarigheterna i SAOB. En orsak till att jämförelsen inte blir helt tillförlitlig är vagheten i de tyska dateringarna av beläggen. Ett lexem som anges existera i korpusen från omkring 1800, dvs. hos Adelung eller Campe, kan ha tillkommit så sent som under 1800-talets första årtionde, men det kan också ha funnits under en mycket längre tid.

Mer detaljerade undersökningar av de participiella adjektivens tidigare historia saknas, men att de uppvisar en stigande tendens från och med 1700-talets slut tycks vara rätt väl belagt (jfr Oubouzar 1994:187, Weber 1994:158). I en studie över participen i 1800-talets grammatikor framkommer vidare att lexikaliseringen av perfektparticip ökar under andra halvan av århundradet, medan presensparticipen får vänta till sekelskiftet på den upphöjelsen (Ehrhard 1994). Kapitlet avslutas med en sammanfattande diskussion, som också inbegriper resultaten från kapitel 2–6.

7.1. Tyska adjektivkomposita

7.1.1. Tyska adjektivkomposita under 1900-talet

Under 1900-talet hör de tyska motsvarigheterna till de svenska adjektiven *-medveten*, *-kritisk*, *-politisk*, *-frisk*, *-blond*, *-lik*, *-sjuk*, *-nära* dvs. *-bewusst*, *-kritisch*, *-politisch*, *-frisch*, *-blond*, *-gleich*, *-krank*, *-nah* hör till de mest produktiva efterleden. De bildar enligt Innsbruckmaterialet minst 20 nya sammansättningar. I topp ligger *-frisch* med 75 olika förleder. På andra plats hamnar *-krank* med 44. Dessa resultat bekräftas också av talrika träffar i de tyska presskonkordanserna från 90-talet. Där återfinns bland de allra mest produktiva t.ex. *-nah* (*-nära*), som dyker upp som efterled första gången hos lyrikern Celan på 1940-talet. Han bildar då *schlāfennah*, *bildnah*, *herznah*, *gestaltnah* (sv. *tinnings-*, *bild-*, *hjärt-*, *gestaltnära*) (Kühnhold et al. (1978:152). I likhet med SAOB:s tre belägg (se avsnitt 3.1) har dessa fortfarande en rumslig betydelse, som dock försvagas med tiden också i tyskan. Varken SAOB eller NEO säger något om *-nära*:s etymologi, medan NYORD 2 i anslutning till *användarnära* (1983) gör följande anmärkning:

-nära som efterled i sammansättning efter motsvarande användning av ty. *-nah* redan omkring 1950.

Skillnad i produktivitet kan däremot konstateras i fråga om paren *-spezifisch/-specifik*, *-ironisch/-ironisk*, *-typisch/-typisk*, *-wirksam/-verksam*, *-notwendig/-nödvändig*, *-relevant/-relevant*. I dessa fall är den tyska efterleden med 10–30 nybildningar mycket mer produktiv än den svenska med 2–8. Sammansättningar med *-avhängig*, *adekvat* och *-konform* förekommer inte alls i OSA och konkordanserna, men i tyskan återfinns *-abhängig*, *-adäquat*, *-konform* ungefär lika ofta som den förra gruppen.

Det bör kanske också understrykas att många av de tyska efterled som behandlas i nästa avsnitt, liksom sina svenska motsvarigheter, hör till de allra mest produktiva även under 1900-talet (jfr bil. 2).

7.1.2. Tyska adjektivkomposita under 1800-talet

I tabellen nedan jämförs produktiviteten hos drygt hälften av det 60-tal efterleder som Innsbruckmaterialet belyser diakroniskt (jfr ovan 7.1). Urvalet har begränsats genom att utesluta

- i) i båda språken mycket vanliga efterled: ty. *-artig* (sv. *-artig*, *-aktig*), *-haftig*, *-haltig* (sv. *-haltig*), *-los* (sv. *-lös*), *-reich* (sv. *-rik*), *-voll* (sv. *-full*), *-ähnlich*, *-gleich* (sv. *-lik*), *-wert* (sv. *-värd*), *-würdig* (sv. *-värdig*);
- ii) fall där ty. adjektiv motsvaras av sv. particip: *-bedürftig* vs. ung. 'behövande', *-farben*, *-farbig* vs. *-färgad*, *-verdächtig* vs. *-misstänkt*;
- iii) fall som kräver mer ingående jämförande semantiska analyser, trots att efterlederna till övervägande del överensstämmer morfologiskt: *-bereit*, *-fertig*, *-gerecht*, *-kundig*; *-stark*, *-tüchtig*, *-willig* (sv. *-beredd*, *-färdig*, *-riktig*, *-stark*, *-duktig*, *-villig*).

TABELL 11. *Produktivitet hos ett antal tyska efterled (A) under 1800- och 1900-talen (efter Kühnhold et al. 1978), jämförd med de svenska motsvarigheterna i SAOB*

ADJEKTIV	TYSKA		SVENSKA		
	Ca 1800	EFTER	FÖRE	1800-t.	1900-t.
-echt/-äkt	–	12	–	7	8
-eifrig/-ivrig	–	5	–	1	3
-empfindlich/-känslig	–	10	–	12	7
-technisch/-teknisk	–	35	1	14	53
-getreu/-trogen	–	13	19	19	14
-tauglich/-duglig	1	6	–	26	22
-hungrig/-hungrig	1	18	2	18	14
-reif/-mogen	1	40	11	13	13
-lüstern/-lysten	1	13	20	68	23
-kräftig/-kraftig	2	7	5	32	19
-sicher/-säker	2 46	–	20	49	–
-feindlich/-fientlig	3	31	–	24	14
-fest/-fast	3	30	1	8	4
-fremd/-främmande	3	22	1	3	1
-dicht/-tät	4 3	–	7 16	8	–
-froh/-glad	6	21	4	19	15
-freundlich/-vänlig	5	32	7	28	16
-schwer/-tung	9 20	–	2 35	11	–
-müde/-trött	9	12	2	14	13
-durstig/-törstig	11	4	5	2	4
-pflichtig/-pliktig	13	34	10	21	8
-gemäß/-enlig	14 19	–	3 43	10	–
-arm/-fattig	18	57	20	61	29
-widrig/-vidrig	20	20	3	28	3
-lustig/-lustig	42 16	–	5 10	15	–
-selig/-salig	22	14	8	2	3
-(be)gierig/-(be)girig	53 15	–	45 6	2	–
-eigen/-egen	2	28	2	3	2
-fähig/-fäbig	44	134	–	–	1
-schwanger	14	7	–	–	–
-trächtig	3	35	–	–	–
-süchtig	69	26	–	–	–
-fern	–	7	–	–	–

I det tyska materialet finns inga sammansättningar med *-echt*, *-eifrig* och *-empfindlich* (sv.-*äkt*, *-ivrig*, *-känslig*) belagda hos Adelung eller Campe, utan först i den moderna korpusen. De svenska motsvarigheterna förekommer först efter 1830 (bortsett från *fin-* och *småkänslig* (1806 och 1811). Hos Adelung och Campe har *-hungrig* och *-tauglich* vardera en nybildning, vilket stämmer väl överens med det lilla antalet tidiga förekomster hos de svenska ekvivalenterna. Också *-feindlich*, *-fest*, *-fremd*, *-sicher*, *-freundlich*, *-froh* med två till sex bildningar hos Adelung och Campe motsvarar väl de få eller obefintliga bildningarna i svenskan. Därav vågar man nog dra den slutsatsen att dessa åtta adjektiv

egentligen blir kompositionsdugliga först under 1800-talet i båda språken. Skillnader i produktiviteten gör sig märkbara senare. Så blir *-duglig* mycket mer produktiv än den tyska varianten, medan *-främmande* aldrig når upp till *-fremd:s* nyskaparförmåga, liksom inte heller *-egen* kan mäta sig med *-eigen*.

Sammansättningar med *-teknisk*, *-trogen*, *-mogen*, *-lysten*, *-kraftig* och *-tät* tycks dock förekomma både tidigare och oftare än med de tyska *-technisch*, *-getreu*, *-reif*, *-lüstern*, *-kräftig*, *-dicht*. I korpusen omkring 1800 har däremot *-schwer*, *-müde*, *-durstig*, *-gemäß*, *-widrig* och *-lustig* fler belägg än de svenska ekvivalenterna före 1800, vilket torde kunna tolkas så att de tyska sammansättningarna också bör ha existerat före sekelskiftet – exakt hur länge förblir som sagt dock osäkert (se Malmgren 2002a för en utförligare behandling av *-enlig* och *-vidrig*). Vad gäller efterleden *-pliktig/-pflichtig* och *-fattig/-arm* ser de ut att vara lika frekventa i båda språken både före och efter 1800. Det svenska *-arm* i betydelsen 'fattig' förekommer inte i någon enda sammansättning i SAOB. Inte ens ordet *snöarm*, som återfinns i *Lycksalighetens ö* (1824), har något med snöbrist att göra. I SAOB klargörs förhållandet mellan de båda adjektiven på följande sätt:

ANMÄRKNING: 1:o, Bet. **1**, som är gemensam för alla de germanska språken o. den enda i got. förekommande, är i svenskan ordets hufvudbet. Bet. **4**, som ända från den fht. tiden är hufvudbet. för det t. *arm* (jfr ARMOD), visar sig hos det sv. *arm* först mot medeltidens slut, då den sannol. inkommit gm mnt. inflytande; emellertid har ordet i denna anv. aldrig i nämnvärd mån förmått göra intrång på det inhemska uttrycket för detta begrepp: FATTIG; (SAOB A2299; 1901)

En möjlig förklaring till den stora skillnaden i produktivitet mellan *-lysten* och *-lüstern* skulle kunna vara att tyskan i något större utsträckning än svenskan utnyttjade och fortfarande utnyttjar ett antal ekvivalenta efterled (Kühnhold et al. 1978:492f.). Hos Adelung och Campe registreras t.ex. (*kriegs*)*froh* (sv. *-glad*), (*genuss*)*selig* (sv. *-salig*), (*rach-*, *abenteuer*)*durstig* (sv. *-törstig*), (*kauf*)*lustig* (sv. *-lustig*), (*profit*)*süchtig* (sv. ung. 'sjukligt begiven på'), (*mord*)*begierig* (sv. *-girig*), vilka alla på modern svenska snarast motsvaras av sammansättningar med *-lysten*: *krigs-*(1747), *njutnings-* (1843), *hämnd-*(1807), *äventyrs-* (1899), *köp-* (1875), *vinnings-* (1899) resp. *mordlysten* (1821) Svenska motsvarigheter med samma semantiska grundfunktion finns, men verkar enligt OSA-beläggen inte ha använts särskilt flitigt. Komposita med *-(be)girig*, *-salig*, *-törstig* anges i OSA till övervägande del tillhöra vitter stil eller vara mindre brukliga, t.ex. *rovbegirig* (1815),

segersalig (1835), *kunskapstörstig* (1883). Efterleden *-glad* har två tyska ekvivalenter, *-froh*, som på 1900-talet nästan helt ersätts av *-freudig* (Kühnhold et al. 1978:492f.). Det tyska *-süchtig*, som tvärtemot den påstådda stagnationen (Kühnhold et al. 1978:493) uppvisar stor produktivitet i de moderna tyska tidningskorpusarna, motsvaras i 1900-talssvenskan förutom av *-lysten* innehållsmässigt även av *-sugen* (jfr avsnitt 4.1). Betydelsemässigt nära *-lysten* ligger också *-sjuk* i ord som *penning-* (1614), *beröm-* (1789), *skratt-* (1805), *rovsjuk* (1815). Den betydelseutvidgningen återfinns inte i *-krank*.

Vid sidan om *-süchtig* har de tyska *-schwanger* (sv. ordagrant *-gravid*) och *-trächtig* (sv. ordagrant *-dräktig*) inga morfologiska svenska motsvarigheter, men de har samma betydelse och användning som det på 1800-talet mycket produktiva *-diger* (jfr bil. 2). Komposita med *-fern* existerar inte under 1800-talet. Det förekommer endast sparsamt i Innsbruckmaterialet, för att slutligen i tysk 90-talspress vara praktiskt taget lika vanlig som sin antonym *-nah* (jfr avsnitt 7.1). Någon svensk motsvarighet står emellertid (ännu) inte till buds.

7.2. Tyska PII-komposita

I Innsbrucksgruppens 1900-talsmaterial bildas flest sammansättningar med *-bedingt*, som den svenska motsvarigheten *-betingad* inte kan mäta sig med (jfr avsnitt 4.1). På andra plats följer *-bezogen*, betydelsemässigt närmast motsvarande svenskans *-relaterad* (se avsnitt 4.1). I tur och ordning följer därefter *-berechtigt*, *-bedeckt*, *-beladen*, *-geschädigt*, *-gesteuert*, *-beschichtet*, *-gefüllt*, *-erfüllt*, *-gebunden*, *-geschmückt*, *-geschützt*, *-betont*, *-bestimmt*, *-gefährdet* (sv. *-berättigad*, *-(be)täckt*, *-lastad*, *-skadad*, *-styrd*, ung. *-täckt*, *-fylld*, *-uppfylld*, *-bunden*, *-smyckad*, *-skyddad*, *-betonad*, *-bestämd*, *-hotad/-utsatt*). Om än med annorlunda rangordning återfinns man deras motsvarigheter bland de mest nyskapande svenska andraleden under 1900-talet (jfr bil. 3).

Denna bild av PII-kompositas produktivitet i nutidstyskan skiljer sig något från framställningen i den tyska frekvensordboken (RoF). Förmodligen har det till en del sin grund i att den förra beskriver så gott som ett helt sekels varierade textsortsutbud, den senare enbart 60-talets tidningsspråk.

För jämförelsen av NFO och RoF användes en av Sven-Göran Malmgren föreslagen viktning: Förekomsterna (F) av ett efterledsparticip, t.ex. ty. *gelegt* (sv. *-lagd*) räknades samman (58), varpå produktiviteten (P), dvs. antalet olika förleder, adderades och gav resultatet

(PF) 62. Det är alltså ett mycket vanligt ord, men inte särskilt kreativt. Participet *-gesättigt (-mättad)* däremot har sex förekomster, varje gång med en ny förled med PF-värde.⁶ De tio perfektparticipen i resp. språk med de högsta PF-värdena redovisas i tabell 12.

TABELL 12. *Efterled (PII) med de högsta PF-värdena/1 milj. ord. Jämförelse NFO (svenska) och RoF (tyska)*

NFO	PF-värde	RoF	PF-värde
-betonad	100	-abgeordnet	78
-färgad	60	-berechtigt	52
-kommen	58	-beauftragt	36
-fylld	52	-gebunden	25
-klädd	50	-bedingt	24
-bunden	42	-gestellt	16
-skadad	42	-geworden	15
-gjord	40	-geschädigt	14
-intresserad	40	-versichert	13
-driven	38	-angestellt	12

Låt oss trots de metodiska olikheterna jämföra de två tyska listorna sinsemellan. Fyra efterled av de tio första är gemensamma, men de intar inte samma rangplats: *-bedingt*, *-berechtigt*, *-gebunden* och *-geschädigt*. Bland de oftast belagda i den tredje, rent fackspråkliga korpusen, återfinns *-gebunden* med 13 och *-bedingt* med 12 förstalet på tredje respektive fjärde plats (Askedal 2002:36). Bland de 94 participen där är *-bezogen* med 115 olika förled det mest nyskapande. Det intar i Innsbrucksstudien andra plats, men finns inte alls med bland de tio i tidningskorpusen (RoF). Den förändring av rangordningen över tid som antyds av jämförelsen bekräftas av sökningar i 90-talspressen, där *-bezogen* utan tvekan är både den oftast förekommande och mest produktiva PII-efterleden. Däremot får *-orientiert* och *-basiert* (med andra- och tredjerang hos Askedal) ytterst få träffar i 90-talets pressmaterial. De förefaller med andra ord i tyskan ännu så länge snarast höra hemma i fackspråk, vilket inte är fallet med de svenska motsvarigheterna, som ju tillhör de mest nyskapande i pressmaterialet från seklets sista tredjedel (se avsnitt 4.1). Samtidigt kan i RoF-korpusen

⁶ Jämförelsen av tidningsmaterialet började som ett samarbete med Sven-Göran Malmgren. Siffrorna för NFO har framräknats av honom. Jag är honom stort tack skyldig för ett givande samarbete och för att jag fått utnyttja hans arbete i min rapport.

-abgeordnet, -beauftragt, -versichert, -angestellt (motsvarande ungefär svenskans *-vald/delegerad, -utsedd, -försäkrad, -anställd*) betraktas som typiska för en mot politik och samhälle orienterad (60-tals)press.⁷

En jämförelse med den svenska tio-i-topp-listan (NFO) visar att inte fler än två particip (markerade med fet stil) är gemensamma för de två språkens 60-talspress. Alla tio svenska efterled uppvisar 100 eller fler förled under 1900-talet, men man konstaterar att de mest produktiva nya 1900-talsefterleden (*-baserad, -inriktad, -orienterad, -styrd*) inte alls finns representerade bland dem (se avsnitt 4.1, tabell 5a). Det är *-betonad* från 1800-talet som har det högsta PF-värdet, ungefär dubbelt så högt som de äldre och mycket produktiva *-färgad, -fylld*, m.fl. (jfr bil. 3).

7.3. Tyska PI-komposita

Av Innsbruckforskarnas 815 PI-efterled är den mest produktiva *-bildend* med över 80 komposita. Mellan 60 och 30 bildar *-fördernd, -führend, -tragend, -bestimmend, -glänzend* (sv. *-främjande, -förande/-ledande, -bärande, -bestämmande, -glänsande*). 20–30 sammansättningar bildar *-suchend, -erregend, -stehend, -hemmend, -reisend, -sparend, -bringend* (sv. *-sökande, -väckande, -stående, -hämmande, -resande, -sparande, -bringande*). Ytterligare 35 tyska efterled ger var för sig upphov till mellan 10 och 20 komposita, bl.a. *-duftend, -gebend, -liebend, -liegend* (sv. *-doftande, -givande, -älskande, -liggande*) (jfr Pümpel-Mader et al. 1992:251–314). Av dessa 17 efterled återfinns fem bland de tio med de högsta PF-värdena i RoF: *-bildend, -führend, -erregend, -gebend, -liegend*. Överensstämmelserna mellan korpusarna är alltså större när det gäller PI-efterled än PII-efterled (jfr ovan). Rangordningen uppvisar emellertid även här tydliga differenser. I RoF:s 60-talskorpus ligger *-bildend* på tionde, i Innsbruckskorpusen på första plats, medan det där andrarankade *-fördernd*, som också i 90-talspressen är en av de mest frekventa och samtidigt nyskapande, inte förekommer i RoF-listan nedan.

⁷ Participet *abgeordnet* använd som (förkortad) beteckning för (*Bundestags*)*Abgeordneter* (sv. riksdagsledamot/man) och förekommer därför ofta i pressen.

TABELL 13. *Efterled (PI) med de högsta PF-värdena/1 milj. ord.
Jämförelse NFO (svenska) och RoF (tyska)*

NFO	PF-värde RoF	PF-värde	
-väckande	71	-vorsitzend	192
-liknande	50	-gehend	144
-sökande	38	-gebend	66
-studerande	27	-stellend	31
-bildande	26	-legend	25
-krävande	23	-führend	24
-bärande	17	-liegend	20
-producerande	16	-wiegend	18
-omfattande	15	-erregend	16
-skimrande	14	-bildend	15

Jämförelsen med NFO visar att de två språken omigen har två gemensamma efterleder bland de tio högst rankade: På första plats har NFO *-väckande*, vars tyska motsvarighet (*-erregend*) intar nionde plats. Också *-bildande* har högre PF-värde än den tyska ekvivalenten. Vidare kan det noteras, att nya 1900-talsefterled med mer än 20 nyskapelser (*-framkallande*, *-förebyggande*, *-överskridande* och *-stimulerande*) lyser med sin frånvaro i NFO (jfr avsnitt 5.1). Det är i stället 1800-talskapandet som slår igenom med *-omfattande*, *-producerande*, *-skimrande*, *-studerande*, *-väckande* (jfr avsnitt 5.2 samt bil. 5). Enligt min mening framstår de svenska participen som något mer konkreta än de tyska. Överraskande är att finna *-skimrande* här. Man kan inte låta bli att fundera över vilka händelser det föranletts av. Utgående enbart från tabellerna 12 och 13 tycks pressen i de båda länderna överhuvudtaget ha befattat sig med mycket olika företeelser på 60-talet.

7.4. Adjektiviska sammansättningar i svenskan och tyskan – en jämförande sammanfattning

7.4.1. Adjektiv eller particip?

Att det finns stora likheter i tyskans och svenskans sätt att bilda adjektiv framträder tydligt. Mindre skillnader i förekomst och produktivitet kan emellertid skönjas, både när det gäller både 1900-talet och 1800-talet, men blott ett fåtal av de basala adjektiven tycks i funktionen som

efterled vara begränsade till endast ett av språken. Gruppen kring *-lysten/-lüstern* är den som uppvisar den största variationen och som skulle kräva en egen undersökning (avsnitt 7.1.2).

Överensstämmelserna överväger likaså beträffande P-komposita. En skillnad verkar vara att svenskan snabbare införlivar nya ordbildningskomponenter i allmänspråket, dit väl tidningsspråket får räknas (jfr avsnitt 7.2). Denna hypotes bekräftas av tabell 14 – åtminstone delvis.

TABELL 14. *Antal particip (PI, PII) som efterled /1milj. ord i NFO (svenska) och RoF (tyska)*

	NFO	RoF
PI <i>-nde</i> ty. <i>-end</i>	714	834
PII <i>-ad, -dd, -en</i> ty. <i>-t/-en</i>	1900	831
Totalt	2614	1665

I 1960-talets svenska tidningsspråk är frekvensen av PI-sammansättningar något lägre än i tyskan, omkring 15 %, vilket är något förvånande. Däremot är frekvensen av PII-komposita ganska exakt dubbelt så hög i svenskan som i tyskan. Förhållandet kan förmodligen delvis förklaras kontrastivt-typologiskt. För det första utnyttjar svenskan mer än tyskan möjligheten att bilda nya sammansatta verb, t.ex. *brandförsäkra, vattenfylla, pensionsspara, vinterstänga*.⁸ För det andra har svenskan också en oftare utnyttjad möjlighet att bilda skenparticip (se avsnitt 4.3).⁹ Helt konsekvent bör därav följa att det produceras fler adjektiviskt använda particip. Tyskan har som motvikt möjligen en till omfånget rikare adjektivbildning (jfr avsnitt 4.3, 7.1).

Det tycks vidare som om svenskan föredrar participiella framför adjektiviska former. Genom att SAOB gjorts elektroniskt tillgänglig är det nu möjligt att jämföra den mång(hundra)åriga utvecklingen av semantiskt lika, men formellt olika lexikaliska enheter. En blygsam ansats till en sådan jämförelse visas i tabell 15.

⁸ Jfr avsnitt 1.4. Jag går inte in på huruvida det rör sig ”avledda sammansättningar”, ”verbala pseudokomposita” e.d. – se t.ex. Inghult (1980), Wilss (1986), Oubouzar (1994).

⁹ Detta har dock inte påverkat jämförelsen i tabell 14, eftersom skenparticipen sorterats bort ur NFO-materialet.

TABELL 15. *Jämförelse av adjektiv- och participbildningar (PI, PII) genom 500 år (SAOB och konkordanser)*

EFTERLED	1500-t.	1600-t.	1700-t.	1800-t.	1900-t.	KONK.
-artig	–	2	30	13	–	1
-artad	2	3	66	295	150	140
-formig	–	3	61	211	40	15
-formad	–	–	1	70	73	85
-törstig	1	2	2	–	4	7
-törstande	–	–	2	8	5	28

Det tyskklingande adjektivet *-artig* uppträder på 1600-talet, upplever sin höjdpunkt på 1700-talet och är samtidigt på väg att bli ersatt av participet *-artad*, som bara på 1780-talet ingår i 42 nya komposita, jämfört med *-artig*:s tre. De följande århundradena behåller participformen sitt försprång, medan adjektivet så gott som försvinner – förmodligen delvis pga. att den mycket produktiva adjektiversättningen *-aktig* redan existerar.

När det gäller *-formad* resulterar perioden 1800–1859 i 16 nybildningar. Först därefter börjar frammarschen, som blir synbar under det tjugonde århundradet.

En sådan kontrastivt baserad orsak till frekvenskillnaden stöds av Wilss konstaterande 1986, att ”die Verwendungsbreite dieses Kompositionstyps [PII-Komposita – MHD] in der deutschen Sprache vor 15 Jahren nicht so ausgeprägt war” (Wilss 1986:168). Detta uttalande skulle mot bakgrund av ovan gjorda iakttagelser rörande svenskan kunna tydas så att PII-komposita redan på 60-talet uppträder oftare i svenskan än i tyskan.

I fråga om *-törstig/-törstande* är den participiella tendensen klart framträdande redan på 1800-talet. Då uppstår ingen adjektivsammansättning, men väl åtta nya PI-komposita, t.ex. *guld-*, *hämnd-*, *ljus-törstande*. Träffar i konkordanserna ger stöd åt hypotesen. Nya sammansättningar med presensparticipformen är fyra gånger så vanliga som

med adjektivet.¹⁰ I följande exempel på *-törstande*:s diakrona fördelning under 1900-talet framstår tendensen än tydligare.

TABELL 16. *Participet -törstande:s förekomst under 1900-talet (OSA och konkordanser)*

OSA1909	OSA1930–39	OSA 1950	P1965	P1976	P1987	P1995–98
1	3	1	1	1	5	21

Tabellen talar för sig själv, trots att de data den bygger på inte är heltäckande och presskonkordanserna har mycket olika omfång (jfr t.ex. Lorentzon 2002:13). Ett utdrag ur en dagstidning får som avslutning illustrera vilken utbredd användning sammansatta presensparticip har fått i modern svenska. Kanske skulle en jämförelse av 90-talets tidningsspråk ge andra resultat än 60-talets?

De politiker som inte engagerar sig i denna miljöfrämjande, värdebevarande och sysselsättningskapande verksamhet bör inte väljas in i riksdag och fullmäktigeförsamlingar i höst. (SvD 980914)

7.4.2. *Andraled – suffixoid – suffix?*

I ordbildningslitteraturen går efterleder som visar en (mer eller mindre) tydlig tendens att semantiskt frigöra sig från simplexformen under beteckningen *pseudosuffix*, *halvsuffix* eller *suffixoid*, varav den sistnämnda ofta förekommer i tyskspråkiga lingvistiska arbeten (jfr 1.4). När det gäller frekventa och produktiva participbildningar talar man på tyska om *Reihenbildung* (se t.ex. Kuhnhold et al. 1978, Wilss 1986, Fleischer 1992, Askedal 2002).

Inte helt överraskande visar sammanställningen av tvåhundra års adjektiviska bildningar på stora överensstämmelser mellan svenskan och tyskan i fråga om denna övergångsform mellan sammansättning och avledning. Illustrativa exempel som vi stött på ovan i kapitel 3 och avsnitt 7.1. är bl.a. de äldre *-freundlich/-vänlig*, *-frei/-fri*, *-feindlich/-fientlig*, *-bewußt/-medveten*, *-sicher/-säker*, liksom de yngre *-nah/-nära*

¹⁰ En sökning på de nytillkomna presskonkordanserna, åren 2000–2003, gav ytterligare 25 nya förleder. Endast i tre av orden har *-törstande* sin egentliga betydelse; jfr avsnitt 6.4.

och *-süchtig/-sugen/ -sjuk* (jfr bl.a. Kühnhold et al. 1978:119–173, Wilss 1986:110ff., Andersson 2003).

Angående de oftast belagda tyska PII-efterleden konstaterar Askedal (2002:38) att de semantiskt uttrycker en abstrakt relation och ställer frågan om de är på väg att kunna klassificeras som suffixoider eller t.o.m. suffix, men kommer till slutsatsen att ingetdera ännu är fallet, inte ens med den oftast förekommande, *-bezogen* (2002:43). Samma fråga kan ställas och, såvitt jag kan se, samma slutsats dras angående de svenska motsvarigheterna, bland vilka de tydligaste 1900-talsexemplen på denna utveckling utgörs av *-baserad*, *-inriktad*, *-orienterad*, *-relaterad* och *-dominerad* (avsnitt 4.1). Det främsta 1800-talsexemplet är *-betonad* med ungefär 120 nybildningar, följt av *-försedd* och *-skyddad* (kap. 4 samt bil. 3). Däremot har det mycket produktiva participet *-kryddad* – med 40 nyord under 1900-talet – sin egentliga betydelse i alla sammansättningar utom tre, där det används för att beskriva musik: *bossa-*, *tropik-* och *skarpkryddad*.

Framträdande suffixoidkandidater bland presensparticipen är *-framkallande* (jfr avsnitt 5.1), *-(be)främjande*, *-skapande*, *-doftande*, *-törstande* (jfr avsnitt 5.2 samt bil. 5). Utvecklingen mot suffixoid åskådliggörs enligt min mening särskilt tydligt av *-befrämjande* med sin tyska motsvarighet *-fördernd* (jfr avsnitt 5.2 och 7.3). Det som (be)främjas bör generellt vara något nyttigt, gott eller positivt, som t.ex. kultur, vänskap, säkerhet, skratt, drömmar, fred. Majoriteten av de svenska beläggen motsvarar dessa förväntningar, men i presskonkordanserna från åren 1995–1998 främjas också brott, droger samt – i följande exempel – hat:

De som motsätter sig förbud mot vad som kommit att kallas hate speech (en samlingsbeteckning för antisemitiska, rasistiska och andra hatfrämjande yttranden) menar att yttrandefriheten är en princip som det inte går att kompromissa om. (DN 970311)

I några av 90-talsbeläggen har *-befrämjande*, liksom många de andra här uppräknade, uppenbarligen börjat sin utveckling mot att uttrycka en mer abstrakt relation och därmed fjärrat sig från sitt grundord. Att avgöra huruvida de därmed reducerats till suffix eller inte kräver mer ingående analyser än vad som kan presenteras här.

8. Tyskan i svenskan

Studiet av SAOB/OSA visar att tyskan efter 1520 har berikat det svenska ordförrådet med ca 65 000 ord. 12 000 av dessa ord har enligt SAOB tysk proveniens, dvs. den etymologiska kommentaren anger *av*, *efter* eller *till*, följt av det tyska ordet.¹¹ De återstående ca 53 700 följs av kommentaren *jfr t.* De är s.k. möjliga begreppslån (jfr bl.a. Landqvist 2003:51f. Det stora flertalet av dessa icke säkra, men troliga eller möjliga lån utgörs av sammansättningar. Tabell 17 visar hur stor andel av sammansättningarna under de sex utvalda decennierna (se kap. 2) som är försedd med en tysk etymologisk relation (dvs. övervägande *jfr t.*)

TABELL 17. *De nya sammansättningarna och andelen med tysk etymologi ("av, efter, till, jfr") i SAOB/OSA under sex årtionden av 1800- och 1900-talen. Den tyska andelen anges både i absoluta tal (avrundade siffror) och i procent*

År	1800–09	1830–39	1860–69	1890–99	1920–29	1950–59
Totalt	7 800	11 800	9 900	22 000	12 700	4 600
ty. etym.	770 10 %	880 7,5 %	560 6 %	1 000 4,5 %	430 3 %	130 3%

Som framgår av tabellen är det angivna (både säkra och möjliga) tyska inflytandet störst i början av perioden, nästan 10 % inlånade komposita, för att i mitten sjunka till omkring 5 % och vidare till ca 3 % i slutet av perioden (jfr Malmgren 2000, som behandlar nedgången av antalet möjliga tyska lånord på bokstaven *s* under 1900-talet).

Tabell 18 å sin sida visar hur många A- och P-komposita totalt (dvs. efter att substantivkomposita manuellt sorterats bort) som finns upptagna i SAOB/OSA ett visst årtionde samt (i andra raden) den andel som

¹¹ Siffrorna är framtagna med hjälp av Susanne Mankner, Språkbanken.

har en tysk etymologisk relation angiven. Den procentuella andelen när det gäller denna delmängd är redan 1830–39 omkring 2 % lägre än i fråga om totaliteten av komposita med tysk etymologi i tabell 17 – ett förhållande som kvarstår under alla följande undersökta decennier. Procentandelen importerade substantivkomposita tycks alltså öka något under perioden.

TABELL 18. *Nya adjektiv- och participkomposita och andelen med tysk etymologi ("av, efter, till, jfr") i SAOB/OSA under sex årtionden av 1800- och 1900-talen. Den tyska andelen anges både i absoluta tal och i procent*

År	1800–09	1830–39	1860–69	1890–99	1920–29	1950–59
Totalt	530	1123	777	1 583	1 080	343
ty. etym.	49 10%	58 5%	40 5%	52 3%	26 3%	3 1%

Inom gruppen A-komposita registreras, som tabellen visar, det största tyska inflytandet: mellan drygt 10 och knappt 4 % t.o.m. 1920-talet. Motsvarande påverkan på participkomposita (PII, PI) är enligt SAOB/OSA mycket liten och uppgår inte till mer än 5–1 % under samma tidrymd.

Som sagt utgörs de flesta av möjliga begreppslån. Några konkreta exempel: *rotäkta* (1848), *nyromantisk* (1815), *regnbågsformad* (1931), *rasblandad* (1927). Ibland förefaller den etymologiska hänvisningen till tyskan inte motiverad. Det gäller t.ex. den upplysning som ges till följande svenska skenparticip:

sju- (1871), rödarmad (1923), platt- (1757) björnfotad (1794), rundhalsad (1923), röd- (1594), purpur- (1833), rosen- (1837), hålkindad (1897), klenhjärtad (1642), kort- (1790), rundhuvad (1874), skalk- (1845), rundögd (1851).

Där lyder förklaringen "jfr t." och följs av motsvarande tyska *adjektiviska* efterled, dvs. *-armig*, *-füssig*, *-halsig*, *-wangig*, *-herzig*, *-köpfig* och *-äugig*. Eftersom sammansättning med skenparticip är ett fastare etablerat ordbildningsmönster i svenskan än i tyskan, håller jag det för mindre troligt att det i dessa fall är fråga om översättning morfem för morfem (jfr ovan avsnitt 4.3). Vid sidan av skenparticipen existerar dessutom i svenskan motsvarande adjektiviska efterled, *-armig*, *-fotig*, -

hjärtig, *-ögig*, där å andra sidan OSA- kommentaren ”jfr t.” enligt min mening är mera på sin plats:

god- (1526), sten- (1620), frod- (1705), hård- (1734), renhjärtig (1734),
snövit- (1810), lik- (1818), rosenarmig (1830);
bred- (1639), klunk- (1639), link- (1764), femfotig (1811),
blåögig 1812

De adjektiviska efterleden är som synes inte produktiva och med undantag för *femfotig* anges samtliga uppräknade adjektiv vara döda eller knappast brukliga, vilket kan tolkas som tecken på att de var tillfälliga skapelser efter främmande ordbildningsmönster, som inte förmått hävda sig i konkurrensen. Huruvida man i de tre typerna av adjektiviska sammansättningar kan finna motexempel, dvs. bevis för produktionshöjande översättningslån från tyskan är den fråga som fokuseras i följande avsnitt.

8.1. Tyska lån ...

Till grund för denna delundersökning ligger följande hypotes: Det finns inlånade sammansättningar från tyskan som är översättningslån fastän de inte kategoriserats som sådana i SAOB. Undersökningsmaterialet utgörs av komposita (A, PI, PII) från de gångna 200 åren – med tillhörande etymologisk kommentar och förstabelägg. Materialet begränsades i huvudsak till sådana efterled som var representerade med mer än en förled i SAOB, vilket resulterade i 61 A-, 10 PII- och 17 PI-komposita. Ytterligare fem PI-komposita tillkom (jfr nedan avsnitt 8.3). Därefter söktes motsvarande lemma i Grimms ordbok (DWB). Antagandet var att den sammansättning som finns där och har tidigare belägg än den svenska ekvivalenten bör ha kunnat nå svensk publik utan större tidsutdräkt, bli översatt och på så sätt möjligen också påverka det svenska ordbildningsmönstret. En förutsättning för direktöversättning är naturligtvis de livliga kulturella förbindelser som fanns mellan Tyskland och Sverige speciellt under 1800-talet (jfr bl.a. Carlsson 1981, Kusche 1984, Pinkert 1984, Brylla 1998 och 2003).

Sättet att ange uppgifter om årtal och källa för förstabelägg skiljer sig något mellan SAOB och DWB. I SAOB ges dessa uppgifter oftare explicit än i DWB, som gärna hänvisar till en författares samlade skrifter. Av tidsskäl har det inte varit möjligt att följa upp denna information i detalj. I stället anförs som ”post quem non” respektive författares dödsår.

8.1.1. Adjektivkomposita

Något oväntat återfanns så många som 42 av 61 adjektivsammanställningar i DWB, dvs. ungefär 2/3 (jfr avsnitt 1.3). De presenteras i tabell 19. De 19 komposita som inte upphittades i tysk språkdräkt är markerade med kursiv stil i tabellen. Den andra spalten innehåller årtalet för förstabelägg, den tredje SAOB:s etymologiska kommentar. I den fjärde anges huruvida sammansättningen finns belagd i DWB och i den sista spalten källa och/eller år för belägg.

TABELL 19. *A-komposita i SAOB med förstabelägg och etymologisk kommentar under jämförelse med förekomst och källa i DWB*

ADJEKTIV	SAOB	”jfr ty”	DWB	KÄLLA
blind				
nattblind	1807	<i>nachtblind</i>	–	–
mullvadsblind	1813	<i>maulwurfsblind</i>	+	–
månblind	1843	<i>mondblind</i>	+	Adelung 1811
dagblind	1850	<i>tagblind</i>	+	–
-enlig				
sakenlig	1818	<i>sachgemäß</i>	+	Fischart =1590
stilenlig	1881	<i>stilgemäß</i>	+	Stifter 1889
provenlig	1906	<i>probegemäß</i>	–	–
-fast				
kulfast	1884	<i>kugelfest</i>	+	Voss =1826
regnfast	1884	<i>regenfest</i>	–	–
slagfast	1937	<i>schlagfest</i>	–	–
-fattig				
ordfattig	1791	<i>wortarm</i>	+	Schottel =1663
själsfattig	1822	<i>geistesarm</i>	+	Luther =1546
slaggfattig	1839	<i>schlackenarm</i>	+	–
regnfattig	1858	<i>regenarm</i>	–	–
-fientlig				
riksfientlig	1889	<i>reichsfeindlich</i>	–	–
reformfientlig	1893	<i>reformfeindlich</i>	–	–
-frisk				
daggfrisk	1784	<i>taufrisch</i>	+	Auerbach =1812
rosenfrisk	1825	<i>rosenfrisch</i>	+	Gryphius =1698
levnadsfrisk	1843	<i>lebensfrisch</i>	+	Ideler =1843

sinnesfrisk	1853	sinnenfrisch	+	Musen Almanach 1894
-främmande				
skalfrämmande	1864	<i>leiterfremd</i>	–	–
livsfrämmande	1910	<i>lebensfremd</i>	–	–

-glad				
levnadsglad	1840	lebensfroh	+	Goethe =1832
själaglad	1860	seelenfroh	+	1834
kampglad	1903	kampffroh	+	Voss = 1826
sinnesglad	1918	sinnenfroh	+	Treitschke 1848
-kraftig				
rättskraftig	1799	rechtskräftig	+	Klopstock =1803
levnadskraftig	1872	lebenskräftig	+	Goethe =1832
skattekraftig	1882	steuerkräftig	+	1904
motståndskraftig	1888	widerstandskraftig	+	Rossmässler 1863
köpkraftig	1893	<i>kaufkräftig</i>	-	-
-lysten				
kamplysten	1831	<i>kampfllüstern</i>		
skådelysten	1852	schaulustig	+	Goethe =1832
sensationslysten	1893	<i>sensationsllüstern</i>	-	-
prunklysten	1931	prunksüchtig	+	Schlosser 1843–57
-medveten				
självmедveten	1823	selbstbewusst	+	Goethe =1832
målmedveten	1895	zielbewusst	+	1834
-pliktig				
skolpliktig	1846	schulpflichtig	+	Keller =1890
räntepliktig	1873	<i>rentenpflichtig</i>	-	
regresspliktig	1899	<i>regresspflichtig</i>	-	
-sjuk				
rimsjuk	1805	reimsüchtig	+	Herder =1803
själssjuk	1843	seelenkrank	+	Hoffmann 1814
grillsjuk	1899	grillenkrank	+	Goethe =1832
päralsjuk	1912	<i>perlensüchtig</i>		
-säker				
självssäker	1885	selbstsicher	+	Brentano =1842
driftssäker	1895	<i>betriebsicher</i>	-	
splittersäker	1918	<i>splittersicher</i>	-	
rostsäker	1929	<i>rostsicher</i>	-	
-trött				
restrött	1800	reisemüde	+	Wieland =1813
kamptrött	1886	kampfmüde	+	Platen =1835
-trogen				
saktrogen	1871	sachgetreu	+	-
sanningstrogen	1878	wahrheitsgetreu	+	Strafgesetzbuch
stiltrogen	1888	stiltreu	+	1868
principtrogen	1901	<i>prinzipientreu</i>	-	
-vänlig				
människovänlig	1799	menschenfreundlich	+	F. M. Müller =1825
gästvänlig	1804	gastfreundlich	+	Goethe 1787
reformvänlig	1885	<i>reformfreundlich</i>	-	-
-vidrig				
språkvidrig	1810	sprachwidrig	+	Platen =1835
rättsvidrig	1820	rechtswidrig		-
konstvidrig	1836	kunstwidrig	+	Goethe =1832
stilvidrig	1854	stilwidrig	+	Vischer 1881

I DWB uppträder sex lexem utan år och källa: *maulwurfsblind*, *tagblind*, *schlackenarm*, *reformfeindlich*, *sachgetreu*, *rechtswidrig*. Sju komposita har år för belägget explicit angivet, men inte alltid författarnamn och textställe: *zielbewusst*, *wortarm*, *rosenfrisch*, *lebensfrisch*, *seelenfroh*, *widerstandskräftig*, *stiltreu*. Goethe ensam ansvarar för sju nya sammansättningar: *schaulustig*, *selbstbewusst*, *lebensfroh*, *lebenskräftig*, *grillenkrank*, *kunstwidrig* och *gastfreundlich* (i *Iphigenie* 1787). Hoffmann bildar sammansättningen *seelenkrank* i *Der goldene Topf* 1814. Andra litterära förstabelägg härstammar från Klopstock, Herder, Wieland, Maler Müller, Platen, Brentano, Keller, Auerbach.

Voss, översättaren av Homeros och Vergilius, använder för första gången *kampffroh* och *kugelfest*. I Treischkes *Deutsche Geschichte* beläggs *sinnenfroh* 1848 och i Schlossers *Weltgeschichte für das deutsche Volk*, som tillkommer åren 1843–57, ordet *prunksüchtig*. Adelung anges som källa för *mondblind*. Redan på 1500-talet finns *geistesarm* och *sachgemäß* belagda.

Beträffande ovannämnda 30 tyska belägg kan konstateras att de tidsmässigt ligger – resp, i några fall *kan* ligga – före sina svenska motsvarigheter och enbart på grundval därav kan vara möjliga förlagor. När det gäller följande lexem är detta inte utan vidare givet av den orsaken att DWB anger senare beläggår än SAOB. De ord det rör sig om är *stilgemäß* (Stifter 1889), *stilwidrig* (Vischer 1881), *sinnenfrisch* (*Musen Almanach* 1894), *steuerkräftig* (1904). Ordet *wahrheitsgetreu* (DWB, Bd. XIII, 1922) har som källangivelse ”*Strafgesetzbuch f. das dt. Volk § 12*”, dock utan uppgift om år.

Vi vet genom Innsbruckprojektet att *lebensfroh* och *-kräftig*, *reise-* och *kampfmüde* existerade omkring år 1800, men *kaufkräftig* först senare (jfr avsnitt 7.1.2 samt Kühnhold et al. 1978: 463, 492, 495).

Det är värt att lägga märke till att de svenska adjektiven i mindre utsträckning än sina tyska motsvarigheter härstammar från skönlitterära källor. Bara fyra svenska författare är företrädade: Thorild (*daggfrisk*), Geijerstam (*självssäker*), Lenngren (*restrött*), Strindberg (*kamptrött*). Källorna är f.ö. till största delen facktexter inom juridik, medicin, pedagogik, historia, arkitektur, religion, m.m.

Två av de svenska adjektiven förekommer första gången i översättningar från tyska och kan enligt min mening tveklöst klassificeras som översättningslån. Det gäller *människovänlig*, som förekommer 1799 i *Fritz. Comisk roman* och samma år gisslas som germanism i *Journal för svensk litteratur* (SAOB M 1931). Författaren, J.F. Jünger, är en mig obekant storhet och översättarens namn anges inte i SAOB. Översättaren av Thomas Manns novellsamling *Tristan*, som utkom på svenska 1918,

blir däremot namngiven: Hasselblatt. Han översätter där *sinnenfroh* med *sinnesglad*. Det är inte lika lätt att kategoriskt inordna övriga adjektivkomposita bland översättningslånen.

8.1.2 PII-komposita

I tabell 20 förtecknas sammansättningar med perfektparticip. Den andra spalten innehåller årtalet för förstabelägg, den tredje SAOB:s etymologiska kommentar. I den fjärde anges huruvida sammansättningen finns belagd i DWB och i den sista spalten källa och/eller år för belägg.

TABELL 20. *PII-komposita i SAOB med förstabelägg och etymologisk kommentar under jämförelse med förekomst och källa i DWB*

PII	SAOB	”jfr ty.”	DWB	KÄLLA
-artad				
dansartad	1844	tanzartig (A)	–	–
rörartad	1818	rohrartig (A)	–	–
-berättigad				
arvsberättigad	1846	erbberechtigt	+	–
likberättigad	1866	gleichberechtigt	+	Athenäum
regressberättigad	1907	regressberechtigt	–	–
-erfaren				
sakerfaren	1804	sacherfahren	–	–
levnadserfaren	1845	lebenserfahren	–	–
reseerfaren	1930	reiseerfahren	+	–
-färgad				
ockrafärgad	1789	ockrafarben (A)	–	–
rådjursfärgad	1818	rehfarben (A)	+	–
Övriga				
månbestrålad	1820	mondbestrahlt	+	Hölty =1776
daggbefuktad	1823	taubefeuchtet	+	Rückert =1866
lövbekransad	1842	laubbekränzt	+	–
daggdränkt	1870	taugetränkt	+	Uhland =1862
segerbegrönt	1818	siegesbegrönt	+	–
sinnesförryckt	1842	sinnesverrückt	+	Fischart =1590

Bara fyra av tio particip har mer än en förled. Utav de 16 sammansättningarna har tio ett eget lemma i DWB, men alla saknar explicit tidsangivelse för förstabelägg. Användningen av attributiva participkomposita, som blev allt mer utbredd i tyskan under 1800-talet, tycks inte återspeglas i ordbokens framställning, vilket möjligen har sin grund i att den ogillades av grammatikerna (jfr Oubouzar 1994:187, Ehrhard 1994:200ff.).

Man kan av författarnamnen sluta sig till att källorna är skönlitterära, precis som i fråga om de svenska motsvarigheterna. Till *månbestrålad* är Stagnelius upphovsman, till *daggbefuktad* och *daggdränkt* de båda lyrikerna Nicander och Nyblom, till *segerbekränt* Geijer. Palmblad använder *sinnesförryckt* i en Aischylos-översättning, medan *lövbekransad* återfinns i en skildring av en resa i Tyskland, författad av Snellman.

De övriga orden hör hemma inom andra områden, där kunskapsutbytet mellan länderna säkerligen inte var så mycket mindre än inom litteraturen. Källorna utgörs dels av akademiernas handlingar (*arvs-*, *likberättigad*), dels av encyklopedi, bergverks-lexikon resp. ordbok (*regressberättigad*, *ockrafärgad*, *sakerfaren*). Fackböcker utgör källan för *dansartad*, *rörartad*, *rådjursfärgad*. Blanchés *Taflor och berättelser ur Stockholmslifvet* är källan för *levnadserfaren*.

De två svenska participen *-artad* och *-färgad* motsvaras av tyska adjektiv, varför det i dessa fall knappast kan sägas vara fråga om översättning morfem för morfem, dvs. om översättningslån (jfr avsnitt 4.3, 7.2). De tyska *mondbestrahl*, *taugetränkt* och *sinnesverrückt* har (i ovan angivna betydelse) tidigare belägg än motsvarande svenska, som alltså skulle kunna vara översättningslån.

8.1.3. PI-komposita

17 sammansättningar med presensparticip, representerande åtta efterleder samt fem ”övriga” som representerar var sin efterled är samlade i tabell 21, som är strukturerad på samma sätt som tabell 20. Av inalles 22 lexem har hela 16 eget lemma i DWB. Årtal för förstabelägget finns explicit angivet för sex av dessa: *achtunggebietend* 1828, *fruchtbringend* 1617, *nichtssagend* 1765, *silbertönend* 1770, *raumsparend* 1801 och *sinnverwirrend* 1817 – det sista hittar man i Grillparzers *Die Ahnfrau*. Av tabellen framgår vidare att *glückbringend* inte har eget lemma, utan står att finna under uppslagsordet *glücklich*.

TABELL 21. *PI-komposita i SAOB med förstabelägg och etymologisk kommentar under jämförelse med förekomst och källa i DWB*

PI	SAOB	”jfr ty.”	DWB	KÄLLA
-bjudande				
aktningsojudande	1840	achtunggebietend	+	1828
respektsojudande	1848	respektgebietend	-	-
-bringande				
fruktbringande	1716	fruchtbringend	+	1617
lyckobringande	1818	glückbringend	+	>glücklich
-givande				
rådsoivande	1809	ratgebend	+	Schiller =1805
måttsoivande	1865	maßgebend	+	Hippel =1796
-glänsande				
perlemorglänsande	1846	perlmutterglänzend	-	-
purpurglänsande	1894	purpurglänzend	+	Brehm =1884
opalglänsande	1905	opalgänzend	-	-
-glödande				
sommarglödande	1888	sommerglühend	+	Rückert =1866
purpurglödande	1933	purpurglühend	+	Brehm
-sägande				
sannsoägande	1818	wahrsagend	-	-
intetssoägande	1819	nichtssagend	+	Wieland 1765
-tonande				
silvertsoande	1817	silbertönend	+	Klopstock 1770
självsoande	1899	selbsttönend	-	-
-älskande				
ordningsälskande	1852	ordnungsliebend	+	Heine =1856
saltälskande	1880	salzliebend	-	-
ÖVRIGA				
själsstärkande	1878	seelenstärkend	+	Lichtenberg =1799
rumsssoarande	1840	raumsparend	+	Campe 1801
sinnessförvirrande	1818	sinnverwirrend	+	Grillparzer 1817
sanningstörstande	1885	wahrheitsdurstend	+	-

Jämför man tabell 21 med de två föregående framgår det klart att DWB ger betydligt utförligare information om källorna när det gäller sammansättningar med presensparticip än med adjektiv- och perfekt-particip. Som tidigare nämnts sågs den adjektiviska användningen av participkomposita med oblida ögon. Det gällde särskilt komposita med presensparticip, som enligt Ehrhard (1994:200f.) börjar betraktas som språkriktiga först in på andra halvan av 1800-talet (jfr avsnitt 7.4). Det är möjligt att DWB-redaktörerna ansåg att denna förhållandevis nya företeelse behövde bli utförligare kommenterad. Ändock ger DWB ingen information om motsvarigheterna till *rumfyllande* (1830), *sinnesperusande* (1890), *banbrytande* (1867), *sedefördärvande* (1842), som i SAOB också är försedda med den etymologiska kommentaren ”jfr ty.”.

13 av sammansättningarna i tabellen förekommer tidigare i tyskan än i svenskan, som därför skulle ha kunnat ”översättningslånat”. Ett av dem, *fruktbringande*, är redan utmärkt som lånord i SAOB. Ytterligare två, *pärlemorglänsande* och *måttgivande*, är starkt misstänkta som översättningslån, då de uppträder i fackböcker med till hälften tyska titlar, nämligen *Lärobok uti pharmaceutisk technologie* och *Bidrag till den germaniska omljudsläran*. Det finns emellertid ingen uppgift om att det är fråga om översättningar i SAOB. Också ordet *sinnespervirrande* skulle kunna vara översättningslån. Det beläggs i svenskan i tidskriften *Poetisk kalender* 1818. Det är visserligen så snart som året efter det första belägget i tyskan, men detta händer mitt under romantiken, då de litterära förbindelserna var osedvanligt täta och snabba (jfr Brylla 2003; spec. s. 25–33).

Ett argument för att *röntedragande* är översättningslån skulle kunna formuleras på följande sätt: Ordet *zinstragend* betyder ordagrant ’röntebärande’. Det uppträder emellertid 1824 i SAOB som etymologisk kommentar till *röntedragande*, vilket ordagrant står för *zinsziehend*. Det svenska ordet, i sin tur, beläggs enligt ordboken bara denna enda gång, för att tio år senare – utan hänvisning till det tyska ordet – ha blivit ersatt av just *röntebärande* (1834) i SAOB. Det skulle här kunna vara fråga om ett typiskt interferensfel, där formlikheten mellan *tragen* (sv. *bära*) i källspråket och *draga* i målspråket har förlätt översättaren till en felöversättning.

De svenska beläggen har till stor del sin upprinnelse hos kända författare, som Jesper Svedberg (*fruktbringande*), J.O. Wallin (*aktningsbjudande*), Atterbom (*lyckobringande*, *intetsägande*), Stagnelius

(*silvertonande*), Agnes von Krusenstjerna (*purpurglödande*), Järta (*rådgivande*), Rydberg (*rumssparande*, *sanningstörstande*), Marika Stiernstedt (*opalglänsande*). Något förvånande är att de stereotypiskt sett ”romantiskt” klingande *purpurglühend* och *-glänzend* ursprungligen skapades av zoologen Brehm, välkänd också i Sverige pga. sin *Illustriertes Thierleben* (1864–69), som upplevt otaliga svenska upplagor (se Havner 2001). Att sedan finna förstabelägget för *purpurglänsande* i SFS, den svenska författningssamlingen, är kanske inte mindre oväntat.

8.1.4. Sammanfattning

Två sammansättningar (*gästvänlig* och *fruktbringande*) av 99 undersökta har enligt SAOB tysk proveniens. Av de återstående 97 kan med stor säkerhet två klassificeras som översättningslån, då deras första uppträdande i svenskan bevisligen sker i översättningar: *människovänlig*, *sinnesglad*. Något mindre säkra är *pärlemorglänsande* och *måttgivande*. Ytterligare något osäkrare är bedömningen av *sinnestörvande* och *räntedragande*.

Det visar sig generellt svårare att yttra sig om PII- än om PI-komposita. DWB:s belägg för *likberättigad*, *månbestrålad*, *daggbefuktad*, *daggdränkt*, *sinnestörvande* hamnar alla tidsmässigt före de svenska, som alltså *skulle* kunna var resultat av översättningslån.

Den ojämförligt svåraste gruppen att få grepp om utgör adjektivsammansättningarna. Att 30 av de tyska beläggs tidigare är knappast en tillräcklig grund för att räkna dem som översättningslån. För att kunna bevisa hur det verkligen förhåller sig krävs förmodligen mycket mer djupgående författar-, verk- och ämnesfokuserade undersökningsformer än den här genomförda.

Under arbetets gång gjordes ytterligare upptäckter av möjliga översättningslån, av vilka jag bara nämner två, *människohatande* och *människofientlig*. Båda finns belagda 1804, det förstnämnda i *Wikforss Tyskt och svenskt lexikon*, det andra i en översättning av den i hela västvärlden mycket kända, översatta och lästa *Über den Umgang mit Menschen* (sv. *Om umgänget med människor*), författad av Adolph Freiherr Knigge (1788). SAOB noterar dessa källor, men märkligt nog utan någon som helst etymologisk referens till tyskt ursprung. Av den orsaken är de inte medtagna i tabellerna 19–21.

8.2. ... eller redan befintliga ordbildningsmönster?

En av de frågor som ställdes inledningsvis återstår att behandla: har en tidig tysk inlåning kunnat påverka den svenska produktiviteten av A-, PII- eller PI-bildningarna eller någon av deras undergrupper, representerade genom en viss efterled?

Betraktat ur det förhållandevis korta 200-åriga perspektivet, som också lagt fast ORDAT-projektets gränser, syns antagandet inte orimligt, inte minst pga. att man här snarast fokuserar på det nya eller på förändring. Betraktar man mer ingående enskilda leds historia framträder en mindre entydig bild. Det vill jag försöka åskådliggöra med hjälp av de PI-efterled, som just diskuterats i avsnit 8.1.3 (och vars hela utvecklingshistoria desutom kan överblickas i bil. 5). I tabell 22 nedan listas varje enskilt beläggs årtal i OSA, och de årtal där sammansättningen har tysk etymologi markeras med fet stil.

Låt oss ta sammansättningar med efterleden *-bjudande* som exempel (se tabell 22). Det verkar inte övertygande att två lexem, som eventuellt importerades 1840 (*aktningsbjudande*) och 1848 (*respektbjudande*) kan påverka en produktion med den aktuella leden som sammansättningselement på något genomgripande sätt, när produktionen i svenskan startats redan 1674, dvs. 165 år tidigare. Nu kan visserligen genmålans att sex belägg (1674, 1749, 1788, 1791, 1819, 1821) under loppet av 165 år inte direkt vittnar om någon större produktivitet. Å andra sidan kan hävdas att två belägg inom loppet av 50 år *efter* importen (1849–1899) inte heller gör det. Liknande förhållanden kan konstateras vad gäller *-glödande*, *-sägande*, *-tonande*. När det däremot rör sig om exemplen *-givande* (1534), *-glänsande* (1643) och *-älskande* (1598) syns det mig omöjligt att utgå från något annat än ett svenskt produktionsmönster, med tanke dels på deras 22–25 belägg *före* den första förmodade tyska importen (1809, 1846 resp. 1852), dels på deras fortsatta höga, men inte högre produktivitet *efter* importen.

En sådan kronologisk översikt över adjektivsammansättningarna visar liknande resultat. Kompositabildningarna med *-blind*, *-fattig*, *-glad*, *-lysten*, *-sjuk*, *-trogen* torde entydigt kunna tolkas som inhemska, medan den klassificeringen skulle kunna ifrågasättas när det gäller *-medveten*, *-fientlig*, *-frisk* och *-vänlig* (jfr avsnitt 7.1.2).

Genom arbetet med sammansättningar i SAOB har jag – trots det till en början överväldigande antalet hänvisningar på inflytandet från andra språk – kommit till samma övertygelse som Kirkness (1986:234) i fråga om främmande ord i tyskan, nämligen att den större delen av ”de främmande orden” i svenskan inte lånas från andra språk utan bildas – delvis med inlånade komponenter – i svenskan.

TABELL 22 Beläggår för några PI-komposita under 500 år i SAOB. Beläggen med ty. etymologi är markerade med fet stil

TID	1500 -1699	1700 - 1799	1800– 09	–19	– 29	–39	–49	–59	–69	–79	– 89	–99	1900 –09	–19	–29	–39	–49	50–	För- förekomst
-bjudande	1674	49 88 91		19	21		40 47 48					92 95							6
-bringande	1577	16 57	00	18x*			40 45 48	51 52	66 68	71 76	82 87		03 09	17	25 28	37			1
-givande	1534 1604 xxx** 1698	38 xxxx xxxxx xx 99 x	04 05 09	12 17	21 25 28	30 31 36 39	47 x	54 56 59	62 x	70	80 83 89	90 92 95 97 99	00 01 03	18		35			23
-glänsande	1643 69 82	81 82 88		12 17xxx 18x 19	22	32 34 36 38	42 43 45 46	52 53	62 x	73	84	94 x 97 99	05	11 16 17	25 28 x	30 33 36			22
-glödande				13					67	71 77	88	98	01		29	33 34 38			4
-sägande		99		11,18 19						74		97			20	32			2
-tonande				17				52				99		13					0
-älskande	1598 1601 xxxxx xxxxx xx77	34 58 94xxx	00 09	11 18		33 x	44 45	52 56	69	72 75	80 81 89	00 04 07	13	23 28	31 33				25
-brytande	1576 1635 xxx95	12 33,46 79		19		30			67 69		82 88		06	18	21		40 49		12

Förklaringar: *x efter ett årtal betyder att flera komposita belagts för det året

**x mellan årtal betyder belägg rätt och slätt, årtalen är i detta sammanhang mindre viktiga

För det första har jag blivit övertygad genom den manuella och hela arbetet igenom redovisade uppdelningen av de 500-åriga ordmassorna i mindre delmängder. Resultatet av en sådan delning framgår av tabell 23. Där kan man t.ex. se att summan av nya PI-komposita på 1500-talet belöper sig till 74 (efter att alla *o*-sammansättningar sorterats bort). Av dessa 74 förekomster förtecknas endast till fyra (4) ett tyskt PI-kompositum i SAOB:s etymologiska parentes. Även jämförelsetalen för de följande århundradena framgår av tabellen. Enligt dessa resultat, som alltså redovisas av ordboksredaktörerna, är det tyska inflytandet inom denna delmängd försvinnande litet. I tabell 23 redovisas också en översikt över PII-komposita. I totalsumman ingår inte prefix-formerna, som är talrika under de tre första århundradena (197, 266, 270) för att sedan sjunka drastiskt (80 resp. 25). De morfologiska överensstämmelserna beträffande PII-komposita är små. I SAOB:s etymologiska parenteser hänvisas det ofta – eller t.o.m. oftare än till en particip – till ett tyskt substantiv eller adjektiv (jfr avsnitt 3.2, 4.3, 7.4). En detaljerad beskrivning av perioden 1800–200 ges i bil. 6.

TABELL 23. *Antalet PI- och PII-komposita med tysk etymologi ("av, efter, till, jfr") i SAOB/OSA i förhållande till det totala antalet PI- och PII-komposita under fem århundraden i SAOB*

Århundrade	1500-t.	1600-t.	1700-t.	1800-t.	1900-t.
Totalt PI	74	438	446	1498	1041
ty.	4	16	15	47	12
Totalt PII	143	305	687	1901	1329
ty.	2	0	3	37	4
ty. subst.	0	2	4	8	5
ty. adj.	6	4	9	22	1

För det andra kan man vänta sig många paralleller i utvecklingen av ordbildningsmönster mellan närbesläktade språk som svenskan och tyskan, som på ett avgörande sätt torde underlätta infogandet av lån-godset. Lipka (1966) konstaterar sådana överensstämmelser mellan tyskan och engelskan i sin undersökning av utvecklingen och produktiviteten hos två typer av engelska adjektivkomposita, men också skillnader vad gäller nyskapande och produktivitet. Så finner han t.ex. att 1960-talets tyska har ungefär dubbelt så många av den aktuella ad-

jektivtypen som engelskan. Wilss (1986:253ff.) å sin sida belyser den nästan parallellt förlöpande stigande användningen av participialkomposita i nutida engelska och tyska och ser som huvudorsak (här starkt förenklat uttryckt) den växande globaliseringen, men noterar samtidigt en viss fördröjning i bruket av PII-komposita i tyskan (jfr avsnitt 7.2).

Oubouzars (1994:187) sammanfattning av tyska participialkompositas utvecklingshistoria bildar en parallell till översikten i tabell 23. Under perioden 1500–1700 upplever dessa bildningar i tyska, precis som i svenska, en ökning, som fortsätter under de följande två seklerna. Vad gäller antalet tyska sammansättningar med presensparticip (PI) skall det enligt Oubouzar ha fördubblats från 1500- till 1700-talet. Som framgår av tabell 23 har det i svenskan till och med sexdubblats under samma period – åtminstone att döma av SAOB. Som orsak till den ökande förekomsten av sammansatta particip i skriven tyska anger Weber (1994:158f.) den normerande inverkan som kansliernas skriftspråk (med det klassiska latinet som förebild) hade. Det var där utbyggnaden av nominalfrasen med hjälp av utvidgade framförställda attribut tog sin början. Skautrup (1953) visar att danskan ungefär samtidigt påverkas på samma sätt. En liknande förändring genomgår också svenskan med den centralisering som kom till stånd under Gustav Vasa. Att den tyska syntaxen påverkat de nordiska språkens satsmönster i detta fall är inte orimligt med tanke på det både välkända och välbelagda tyska inflytandet på svenskan (jfr bl.a. Stolt 2000, Edlund & Hene 1992, Hellquist 1930). Men mot bakgrund av denna undersökning av de sista 500 åren kan – åtminstone när det gäller adjektiviska sammansättningar – svenska språket svårligen, som Olle Montanus i Röda rummet (1879) hävdar, sägas vara ”plattyskan i tolv dialekter”.

Litteratur

Ordböcker och databaser

Deutsches Fremdwörterbuch. Begründet von Hans Schultz, fortgeführt von Otto Basler, weitergeführt im Institut für deutsche Sprache. 1986. Bd. 7. Lieferung 2/3. Berlin, New York.

DWB = *Deutsches Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm.* Leipzig. 1854–1972. Inkl. Neubearbeitung.

IDS Cosmas korpora <<http://corpora.ids-mannheim.de/~cosmas/>>.

NEO = *Nationalencyklopedins ordbok.* Utarbetad vid Språkdata Göteborgs universitet 1–3. 1995–96. Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker.

NFO = Allén, Sture 1971. *Nusvensk frekvensordbok baserad på tidningstext.* 2. Stockholm.

NYORD 1 = *Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal.* 1986. Svenska språknämnden & Esselte Studium AB. Stockholm.

NYORD 2 = *Nyordsboken. Med 2000 ord in i 2000-talet.* 2000. Svenska språknämnden & Norstedts Ordbok. Stockholm.

OSA = Om Svar Anhålles <<http://spraakdata.gu.se/saob/>>.

RoF = Rosengren, Inger 1972. *Ein Frequenzwörterbuch der deutschen Zeitungssprache. Die Welt, Süddeutsche Zeitung.* Lund.

SAOB = *Ordbok öfver svenska språket utgiven af Svenska Akademien 1893–.* Lund: AB Gleerupska Universitetsbokhandeln. Jämte motsvarande databas OSA = Om Svar Anhålles (<http://spraakdata.gu.se/saob/>).

Språkbankens konkordanser på Internet. Göteborgs universitet. (<<http://spraakbanken.gu.se/lb/konk/>>).

Litteratur

Andersson, Peter 2003. Ordbildningselementet *-vänlig*: om produktivitet, suffixstatus och grammatikalisering. I: Malmgren, Sven-Göran & Olofsson, Arne (utg.) 2003.

- Andersson, Sven-Gunnar 1985. Zur Beachtung der Nominalkomposita in Grimms Wörterbuch. I: Stedje, Astrid (Hg.) 1985. *Die Brüder Grimm. Erbe und Rezeption. Stockholmer Symposium 1984*. Stockholmer germanistische Forschungen 32. Stockholm. S. 92–96.
- Askedal, John Ole 2002. Partizipialkomposita mit Substantiv als Erstglied und Perfektpartizip als Zweitglied im heutigen Deutsch. I: Csaba Földes/Stefan Pongó et al. (Hg.) *Sprachgermanistik in Ostmitteleuropa*. Wien 2002. S. 35–48.
- Beltschewa, Albena 1998. Förlust av tyska låneprefix i svenskan. I: Kusmensko, Jurij & Sven Lange (Hg.). S. 57–65.
- Bresson, Daniel & Martine Dalmas (Hg.) 1994. *Partizip und Partizipialgruppen im Deutschen*. (Eurogermanistik 5. Europäische Studien zur deutschen Sprache). Tübingen.
- Brylla, Charlotta. 1998. Från Jena till Uppsala. Om tyska lånord i svenskan under romantiken. I: Kusmensko, Jurij & Sven Lange (Hg.). 1998. *Historisk lexikologi. Orddöd*. Kleine Schriften des Nordeuropa Instituts 14. Humboldt-Universität zu Berlin. S. 33–38.
- Brylla, Charlotta. 2003. *Die schwedische Rezeption zentraler Begriffe der deutschen Frühromantik. Schlüsselwortanalysen zu den Zeitschriften Athenäum und Phosphoros*. (Acta Universitatis Stockholmiensis. (Stockholmer germanistische Forschungen 62). Stockholm.
- Carlsson, Sten 1981. Tyska invandrare i Sverige. I: *Fataburen 1981*. Red. Jan-Öjvind Swahn. Uddevalla. S. 9–31.
- Cederholm, Yvonne & Lena Rogström 2001. Gamla ord blir som nya. OSA-databasen som källa och resurs. I: Gellerstam, Martin, Kristinn Jóhannesson, Bo Ralph & Lena Rogström (red.), *Nordiska studier i lexikografi 5. Rapport från Konferens om lexikografi i Norden. Göteborg 27–29 maj 1999*. NFL Skrift Nr. 6. Göteborg. S. 66–79.
- Edlund, Lars-Erik & Birgitta Hene 1992. *Lånord i svenskan. Om språkförändringar i tid och rum*. Höganäs:Förlags AB Wiken.
- Ehrhard, Anne-Françoise 1994. Die Partizipien I und II und ihre Gruppen in den deutschen Schulgrammatiken des 19. Jahrhunderts. I: Bresson, Daniel & Martine Dalmas (Hg.). S. 195–210.
- Fleischer, Wolfgang & Irmhild Barz. Unter Mitarbeit von Marianne Schröder 1992. *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen.
- Gassner-Koch, Elsbeth, Maria Pümpel-Mader unter Mitarbeit von Barbara Unterpertinger 1992. Bildungen mit Partizip II als Zweitkonstituente. I: Pümpel-Mader, Maria, Lorelies Ortner & Hildegard Gärtner (Schriftleitung) 1992. S. 168–250.

- Gassner-Koch, Elsbeth 1992. Bildungen mit Partizip I als Zweitkonstituente. I: Pümpel-Mader, Maria, Lorelies Ortner & Hildegard Gärtner (Schriftleitung) 1992. S. 251–300.
- Haglund-Dragiç, Monica under tryckning. Zusammensetzungen mit Adjektiv bzw. Partizip als Zweitglied im neueren Schwedisch und Deutsch. I: Lindqvist, Christer (Hg) *Hochdeutsch in Skandinavien*. III. Internationales Symposium, Greifswald 24–25 Mai 2002. (Osloer Beiträge zur Germanistik).
- Havner, Karin 2001. Brehm förr och nu. Om översättning och bearbetning av gamla verk. I: *Texter emellan 3*. Examensarbeten vid översättarutbildningen 1999–2001. (Översättningsstudier vid Göteborgs universitet 3) Göteborg. S. 134–154.
- Hellquist, Elof 1930. *Det svenska ordförrådets ålder och ursprung*. II. Lund.
- Inghult, Göran 2000. *Tysk ordbildning*. Stockholm. 2 omarbetade uppl.
- Kirkness, Alan 1986. Einleitung. I: *Deutsches Fremdwörterbuch. Begründet von Hans Schultz, fortgeführt von Otto Basler, weitergeführt im Institut für deutsche Sprache*. 1986. Bd. 7. Lieferung 2/3. Berlin, New York. 227–235.
- Kühnhold, Ingeburg, Oskar Putzer & Hans Wellmann u.a. 1978. *Deutsche Wortbildung. Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache. Eine Bestandsaufnahme des Instituts für deutsche Sprache, Forschungsstelle Innsbruck. Hauptteil 3: Das Adjektiv (= Sprache der Gegenwart 43)*. Düsseldorf.
- Landqvist, Hans 2003. *Abolition, militärmål. Rusdryck och kåkfarare. Studier i ett svenskt juridiskt ordförråd 1800–2000*. (Rapporter från ORDAT. 20.). Göteborgs universitet: Institutionen för svenska språket.
- Lange, Sven 2001. *NEO:s bild av 1800-och 1900-talets svenska ordförråd*. (Rapporter från ORDAT. 5.). Göteborgs universitet: Institutionen för svenska språket.
- Lange, Sven 2002. *Beröringar mellan svenska och tyska. Om falska vänners uppkomst, purism, dynamik i semantiska fält vid ordlån samt svensk och tysk suffixkorrespondens*. (Rapporter från ORDAT. 13) Göteborgs universitet: Institutionen för svenska språket.
- Lipka, Leonhard 1966. *Die Wortbildungstypen waterproof und grass-green und ihre Entsprechungen im Deutschen*. Diss. Tübingen.
- Lorentzon, Thorwald 2002. *Forskning om svenskt ordförråd 1800–2000. En bibliografisk översikt*. (Rapporter från ORDAT. 19). Göteborgs universitet. Institutionen för svenska språket.

- Lundbladh, Carl-Erik 2002. *Prefixlika förleder*. (Rapporter från ORDAT. 17). Göteborgs universitet: Institutionen för svenska språket.
- Malmgren, Sven-Göran 2000. Der deutsche Anteil an der schwedischen Wortschatzentwicklung des 20. Jahrhunderts. I: Naumann, Hans-Peter & Silvia Müller (Hg.) 2000. S. 53–64.
- Malmgren, Sven-Göran 2002a. (Pseudo)suffixen *-enlig*, *-stridig* och *-vidrig* i svenskan 1750–2000. I: Harling-Kranck, Gunilla & Hanna Lehti-Eklund (utg.) *Studier i svensk språkhistoria* 6. Helsingfors. S. 167–171.
- Malmgren, Sven-Göran 2002b. Tendenser i svensk ordbildning 1750–2000. I: Lagman, Svante, Stig Örjan Ohlsson & Viivika Voodla (utg.) 2002. *Svenska språkets historia i Östersjöområdet*. Studier i svenska språkets historia 7. (Nordistica Tartuensia No. 7). Tartu. S. 241–252.
- Malmgren, Sven-Göran & Olofsson, Arne 2003. *Åtta ordbildningsstudier*. (Rapporter från ORDAT 23). Göteborgs universitet: Institutionen för svenska språket.
- Motsch, Wolfgang 1999. *Deutsche Wortbildung in Grundzügen*. Schriften des Instituts für deutsche Sprache. 8.
- Müller, Silvia. 2000. Hochdeutscher Einfluß in schwedischer Privatprosa des 17. und 18. Jahrhunderts. I: Naumann, Hans-Peter & Silvia Müller (Hg.) 2000. S. 209–234.
- Naumann, Hans-Peter & Silvia Müller (Hg.) 2000. *Hochdeutsch in Skandinavien*. Internationales Symposium, Zürich, 14–16. Mai 1998. (Beiträge zur Nordischen Philologie 28). Tübingen; Basel.
- Oubouzar, Erika 1994. Tendenzen der partizipialen Wortbildung in der deutschen Gegenwartssprache. I: Bresson, Daniel & Martine Dalmas (Hg.) 1994. S. 181–194.
- Pümpel-Mader, Maria 1992. Adjektivkomposita. I: Pümpel-Mader, Maria, Lorelies Ortner & Hildegard Gärtner (Schriftleitung) 1992. S. 32–163.
- Pümpel-Mader, Maria, Lorelies Ortner & Hildegard Gärtner (Schriftleitung) 1992. *Deutsche Wortbildung. Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache. Eine Bestandsaufnahme des Instituts für deutsche Sprache, Forschungsstelle Innsbruck. Hauptteil 5: Adjektivkomposita und Partizipialbildungen*. (Komposita und kompositionsähnliche Strukturen 2). Berlin; New York.
- Skautrup, Peter 1953. *Det danske sprogs historie*. III. Köpenhamn.
- SAG = Telemann, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Svenska Akademien & Norstedts Ordbok.

- Stolt, Birgit 2000. Der Einfluss der Lutherbibel auf die schwedische Sprache. I: Naumann, Hans-Peter & Silvia Müller (Hg.) 2000. 19–32.
- Vogel, Petra M. 2000. Grammaticalisation and part-of-speech system. I: Vogel, Petra M. & Bernard Comrie (Hg.) 2000. *Approaches to the Typology of Word Classes*. (Empirical approaches to language typology; 23). Berlin; New York. S. 259–284.
- Vietze, Oda 2003. Wissenschaftliche Lexikografie im deutschsprachigen Raum. Bericht über die Internationale intradisziplinäre Tagung zur Lexikografie Berlin, 14.–16. Oktober 2002. I: *Sprachreport 1*. 2003. S. 10–13.
- Weber, Heinrich 1994. Erweiterte Partizipialattribute. Nur eine schriftsprachliche Konstruktion? I: Bresson, Daniel & Martine Dalmas (Hg.) 1994. S. 149–162.
- Wilss, Wolfram 1986. *Wortbildungstendenzen in der deutschen Gegenwartssprache: theoret. Grundlagen – Beschreibung – Anwendung*. Tübingen.

Rapporter från ORDAT

Det svenska ordförrådets utveckling 1800–2000

ISSN 1650-2582

1. Sven-Göran Malmgren. Projektet Det svenska ordförrådets utveckling 1800–2000. Utgångspunkter. December 2000.
2. Sven Lange. Tesaurusen i ordförrådsforskningens tjänst. December 2000.
3. Charlotta Brylla. Ord med laddning. *Nyckelord* och *slagord* som termer i tysk språkvetenskap. December 2000.
4. Mall Stålhammar. Från anfangar och horungar till ordbehandlare och desktop publishing. Januari 2001.
5. Sven Lange. NEO:s bild av 1800- och 1900-talets svenska ordförråd. Januari 2001.
6. Carina Randveer. Från *attaque* och *häst* till *angrepp* och *springare*. Den svenska schackterminologins utveckling från 1700-tal till 1900-tal. Mars 2001.
7. Maia Andréasson. Från satsdel till satsled. En översikt av orden för satsens delar 1806–1999. Mars 2001.
8. Thorwald Lorentzon. Tendenser i vänsterpartiets manifestvokabulär. Jämförande studier av lexikala förändringar 1948–1998. April 2001.
9. Carl-Erik Lundbladh. Ord för personliga inre egenskaper. April 2001.
10. Sven-Göran Malmgren. *Faktiskt, förstås* och många andra. Om förändringar i det svenska formordssystemet under 1800- och 1900-talet. Maj 2001.
11. Mårten Andersson. *Trepoängare, trunkbärare* och *trävirke*. Utvecklingen av fotbollens terminologi från 1960-talet till år 2000. December 2001.
12. Mall Stålhammar. Engelskan i svenskan. 1. Engelska lånord under 1800-talet. Januari 2002.
13. Sven Lange. Beröringar mellan svenska och tyska. Om falska vänners uppkomst, purism, dynamik i semantiska fält vid ordinlån samt svensk och tysk suffixkorrespondens. Februari 2002.
14. Peter Andersson. *Det förstås!* Utvecklingen av svenska självklarhetsadverb under 1800- och 1900-talet. April 2002.
15. Sven-Göran Malmgren. *Begå* eller *ta självmord*? Om svenska kollokationer och deras förändringsbenägenhet 1800–2000. Juni 2002.
16. Sven Lange. Om nya färgord i svenskan under 1800- och 1900-talet. Juni 2002.

Rapporter från ORDAT
Det svenska ordförrådets utveckling 1800–2000
ISSN 1650-2582

17. Carl-Erik Lundbladh. Prefixlika förleder. November 2002.
18. Sven Lange. Nya ord inom domänen *heminredning* i allmänspråket perioden 1800–2000. November 2002.
19. Thorwald Lorentzon. Forskning om svenskt ordförråd 1800–2000. En bibliografisk översikt. November 2002.
20. Hans Landqvist. *Abolition, militärmål, rusdryck och kåkfarare*. Studier i ett svenskt juridiskt ordförråd 1800–2000. April 2003.
21. Mall Stålhammar. Engelskan i svenskan. 2. Engelska lånord under 1900-talet. September 2003.
22. Åtta ordbildningsstudier. Utgivna av Sven-Göran Malmgren och Arne Olofsson. November 2003.
23. Lars Wollin. Inlåning och användning av latinska ord under (yngre) nysvensk tid. November 2004.
24. Monica Haglund-Dragiç. Om adjektiviska sammansättningar i svenska och tyska. Juni 2005.